

BUDAPEST KÖZSÉGI NÉPJÓLÉT- ÉS KÓRHÁZÜGYÉNEK TÖRTÉNETE 1686-TÓL NAPJAINKIG

ÍRTA: IFJ. KÖNYVES TÓTH KÁLMÁN

Budapestet és intézményeit mi budapestiek rendszerint szidni szoktuk s szidásunkból sohasem felejtjük ki, hogy „hja, a külföld!” s az összehasonlításokból többé-kevésbé az az eredmény, hogy mennyire elmaradtak vagyunk, nem is vagyunk művelt Nyugat, hanem itt kezdődik már Ázsia. Pedig az ily sötétlátóknak nincs igazuk. Még pedig azért nincs, mert nem ismerik székesfővárosunknak történetét. Mert ha értékelni akarunk, annak első feltétele az, hogy egyenlő mértékkel mérjünk. S ha egyenlő mértékkel mérünk s az összes tényezőket szemügyre vesszük, feltétlenül az első pillantásra fel kell hogy tűnjön, hogy az összehasonlítás tárgyát képező nyugati városok legtöbbször évszázados békés fejlődésre tekinthet vissza, míg ugyanezt Budapestre nem mondhatjuk el. Ha visszatekintünk a múlt világába s látjuk Pest-Buda többszörös feldúlását, hogy csak a tatárdúlást 1240 körül említsem, az évszázados törökfoglalást 1514-től Buda 1686-ban való visszafoglalásáig, továbbá az 1848-as ostromot, meg a különböző katasztrófákat, mint az 1710-es és 1739-es dögvész járványt, az 1830-as kolerajárványt, az 1838-as s későbbi árvízpusztításokat stb., tehát ha mindezekre, csak a legjobban ismert katasztrófákra utalok, nem ecsetelve részletesen a katasztrófák sorozatát, a tárgyilagos bírálónak feltétlenül meg kell állapítania, hogy Pest-Buda heroikusan kelt fel mindig az ért sok csapásaiból s a rendelkezésére álló rövid idő alatt, bámulatosan s az egész világon példátlan arányokban fejlődött. Ez történelmi tény és vitán felül áll. Az egyesítés óta pedig Budapest félszázad alatt oly rohamos fejlődést mutat, amit tekintetbe nem venni szintén lehetetlen. Tehát, ha értékelünk, mindig a fejlődés vonalában értékelhetünk csak, amelynek az lesz az eredménye, hogy megismerve fővárosunk múltját, nemcsak szidni fogjuk, hanem megbecsülve azt a munkát, amit az 1686-ban teljesen feldúlt Pest-Buda, újjászülésétől a mai napig tett – szeretni is fogjuk. Ha szidjuk, azért szidjuk, mert nem ismerjük; tehát ismerjük meg, hogy szeressük. Mert a szidással nem sokra megyünk. Míg ellenben a teremtő, válltvett, összekovácsoló szeretettel mindazt helyrehozhatjuk, ami még nálunk hiány: siettethetjük az önhibánkon kívül meg-megakasztott fejlődés menetét. S mindezt nem pusztán a fejlődésért magáért, mivel az nem cél, hanem eszköz: az Emberért.

E mű keretében az a megtiszteltető feladatom, hogy Budapest székesfőváros községi népjólét- és kórházügyének történetét ismertessem.

E két tárgykört eleinte együttesen fogom tárgyalni, tekintve, hogy a népjóléti gondoskodni csirája: a szegénységélyezés és szegényápolás, együttesen és egymás mellett fejlődött ki a kórházi ápolással két külön ágga s így nem tartottam célszerűnek külön-külön széttagoltan tárgyalás.

Az ismertetést Buda visszafoglalásáig fellelhető adatokig végzem, illetőleg a XVIII. század elejétől, azontúl, sajnos, adatok nem állanak rendelkezésünkre s így csak Pest-Buda 1686. év utáni új kora szerepel, bár valószínű, hogy az előbbi korokban is voltak már községi filantrópikus intézményeink.

I.

A népjóléti gondoskodás csiráját, a szegényügyet, igen kezdetleges állapotban megtalálhatjuk Pest-Budán feljegyzéseink szerint már a XVIII. század elején. Természetesen a mai szemszögből nézve, nem tekinthetjük ezeket népjóléti gondoskodásnak, hiszen a népjóléti gondoskodás lényege, a megelőzés, hiányzik bennük. Sőt nem is nevezhető szegényügyi gondoskodásnak sem: mondjuk meg őszintén, nem volt más ez, mint koldusügy. És inkább a magánjótékonyok karjai ölelték fel, a felebaráti szeretet alapján, mint a hatóság.

Ugyanezt mondhatjuk el a kórházügyről is a XVIII. század elején. Közegészségügyről természetesen nem is beszélhetünk, e kérdés jelentőségét akkor még nem ismerték fel. A betegek kórházakban való istápolása is tisztán csak humanitárius szempontból történt s nem közegészségügyiből. S e kórházakban is majd mind ingyenesek kezeltettek, a pest-budai polgárság méltóságán alulinak tartotta volna nem otthon kezeltetni magát. Így természetes, hogy nem volt meg a szükséglet a kórházak iránt, amelyek jóformán ez időben csak a szegényeknek, magukkal tehetetlen sínylődőknek voltak menedékhelyei. Mondhatni, hogy ez időben koldus, szegény, kórházban ápoló beteg szinte egy fogalom volt, amit mi sem bizonyít jobban, hogy a kórházakban ápoló betegek, – eltekintve a kevés számú fizető betegről – s az Ínséges szegények, egy elbánásban részesültek s a segítségükre szolgáló intézmények egymás mellett, ugyanazon épületben létesültek. A szegények támogatása vegyes rendszer szerint történt, vagyis voltak szegények, akik szegényházban nyertek segédelmet és ápolást, valamint külső szegények, akik alamizsnát kaptak. A szükséges pénzt egy arra megbízott személy házról-házra való koldulás útján szedte össze, ami azonban nem volt elégséges, úgy hogy úgy Budán, mint Pesten a hatóság minimális összeget jelölt ki a szegények támogatására.

Mint említettük volt, a hatósági szegényügy és a kórházügy Pest-Budán párhuzamosan egymás mellett s egymásból fejlődött ki s ebben is a kórházügy haladt elől. Sőt nem lehet tudni, meddig maradtak volna továbbra is közömbösek a pest-budai polgárok, ha a kuruc háborúk nyomorúsága folytán elharapódzó dögvész fel nem üti a fejét. Az egész országban hatalmas pestis járvány dühöngött, ami Pest-Budán nagy ijedelmet okozott. A tanács elzáratta a kapukat s szigorú büntetési tilalommal tiltotta el a városon kívüliekkel való érintkezést. S úgy Pesten, mint Budán, a járványosok elkülönítésére és gyógykezelésére a Tanács gyorsan u. n. pestisbarakkokat építtetett. Budán 1710-ben a „lövőhelynek szegényház utcai sarkára”¹, majd mivel ennek befogadóképessége csekélynek bizonyult, Rupp Jakab szerint Pesten is „1711-1712-ben a dühöngő pestis alatt különös kórház állíttatott fel, holott azelőtt a betegek a hasoncélú budaiba vitettek”.²

E két barakk-kórházból, mint csirából nőtt ki Pest-Budán az egész kórház- és szegényügyünk. Még pedig nevezetesen, mivel hogy már amúgy is meg voltak a barakkok s a járvány megszűnt, nem lett volna okszerű azokat szétrombolni s valamely célra fel nem használni, így Budán, a tanács a barakkokat „kórházi célra fenntartani határozá, amiről az 1713. évi március 10-iki tanácsulési jegyzőkönyv a következőkben emlékszik meg:

„Das Contumace Haus, unten an der Mauer solle vor ein allgemeines Kranckenhaus bleiben, aldahin ein Weib kommen, so vor die Kranckhe samble, Bissen bey guten leuten erbetteln, und Ihnen aufwarthen solle”.³

Ebből láthatjuk, hogy a budai tanács a barakkokat egy általános kórház céljaira továbbra is fenntartotta s a betegek, ill. szegények gondozására egy asszonyszemélyt rendelt

¹ Schmall Lajos: Adalékok Budapest székesfőváros történetéhez. 1–2. k. Bp. 1899.; 2. k. 257. old.

² Rupp Jakab: Buda-Pest és környékének helyrajzi története. Pest, 1868.; 281. old.

³ Schmall: id. m. 257. old.

ki, akinek azonban a gondozáson kívül a jámbor polgárok jószívű alamizsnáiból a fenntartási költségeket is össze kellett koldulnia.

Azonban a koldult pénz igen csekélynek bizonyult, „minélfogva a tanács minden egyes beteg, ill. szegény ételmezésére naponként 3 krt, a felügyelő asszonynak 6 krt adott, egyéb beszerzésre pedig a kórházat 8 frt, – 1755 után 10 frt – havi segedelemben részesíté”¹ majd később a szükséghez képest ezen összeget állandóan emelte s az esztendőnek 10 nagy ünnepére különleges ételmezést rendelt el.

A kórház és egyben szegényház nem nagyon felelhetett meg az igényeknek, mert már 1718-ban kibővítésre szorult, amit annál inkább megtehettek, mivel a jobbmódú polgárok hagyományai és alapítványai kellő anyagi alapot nyújtottak.

1710-ben 17 szegényt találunk itt, akik közül 14 a polgárok hagyományai és alapítványai kamataiból, 3 pedig a város által tartatott el.²

1735-ben kápolnát kap a kór- és szegényház, mely a „város költségén és Hoffmann Ignácz fürdősz. hagyományaiból épült”,³ s Nepomuki Szent Jánosról neveztetett el, mely nevet később a kór- és szegényház is felvette.

„A XVIII. század legnagyobb részében – mondja Guszmán – kis kórházunk bizony csak vegetált s létezését pislákoló mécseshez lehet hasonlítani, melynek vajmi kevés kell, hogy elaludjék. A kórház és egyben szegényház tengődése azonban nem helyi jelenség ebben a korszakban, hanem általános tünet.”⁴

Nem is történt nagyobb változás egész 1819-ig a kórház életében, amikor is Kalmárfy Ignác városbíró több évi kitartó agitációja⁵ folytán a tanács a választott polgársággal egyetemben kimondta az új kórház építésének szükségességét⁶ „mindkét nemű betegeknek, elaggott és ügyefogyott polgároknak és szülőnőknek biztos menhelyül”.⁶

Az új kórház valóban fel is épült, még pedig hamarosan s az építkezésben a polgárság nemcsak kegyes adományaival, hanem tettleges segítségével is résztvett s 1820 szept. 14-én nagy ünnepség közepette nyílt meg, amely ünnepségen József nádor is, nevével egyetemben jelen volt.⁷

A megnyitás éveiben a „*Városi polgári kórház*” néven ismert intézmény meglehetősen jó állapotban lehetett, mert az ebben az időben Budapesten letelepedett Franz Schams munkájában a kórház ismertetése előtti bevezetésben elragadtatással szól róla is. „Man wird wenig Städte in Ungarn finden, in welchen für die leidende Menschheit so wahrhaft väterlich und groosmutig gesorgt ist, als in Ofen . . .”⁸ mondja.

Az azelőtti állapotok azonban nem lehettek valami rózsásak, mert viszont Schmall Budapest szfőváros néhai levéltárosa munkájában nagyon sötét színekkel festi le. Kezelés, rend és tisztaság tekintetében elképesztő viszonyok voltak. Érdemes ezt a részt egészében ideiktatni: „A nyomasztó anyagi viszonyokkal küzdő városi tanács csak annyit tett, amire elkerülhetetlen szükség volt. A keresztényi szeretet volt az egyedüli forrás, ahonnan a kórházi intézmény céljaira meríthettek. Egyesek jótékonyága azonban a szegényügy körül fényes eredményt nem mutathatott fel, a nagyközönség pedig, akinek támogatása némi lendületet

¹ Schmall: id. m. 258. old.

² Schams, Franz: Vollständige Beschreibung der Königl. Freyen Haupt Stadt Ofen in Ungarn. Ofen, 1822.; 450. old.

³ Rupp: id. m. 179. old.

⁴ Guszmán József: A budai régi Szt. János kórház krónikája. B., 1923.; 17. old.

⁵ Schmall: id. m. 2. k. 261. old.

⁶ Rupp: id. m. 179. old.

⁷ Schams: id. m. 452. old.

⁸ Schams: id. m. 448. old.

adhatott volna, még nem mozdult ki tétlenségéből. Ilyen állapotok mellett a kórház és szegényház ronda, piszkos tanya volt, ahol a társadalomtól teljesen elhagyott, munkaképtelen és teljesen elszegényedett személyek végső ínségükben kerestek menedékhelyet. Irtózott is mindenki e két intézettől. . .”¹

Az újjáépítéssel, amint Schams szerint tudjuk, jobb állapotok következtek be. Az új épület két részre oszlott. Az első emelet szolgált a szegények céljaira, ahol 1822-ben 8 férfi és 3 nő állott gondozás alatt, a földszint pedig női kórházi célokra szolgált s „*Städtisch-Weibliches Krankenhaus*” néven volt ismeretes, ahol mindazon női betegek vétettek fel gyógyulásra, akik minden támogatás és segítség nélkül lévén, képtelenek voltak önmagukon segíteni. A kórházi alapot alapítványok s a tanács támogatása képezte. 1821-ben 173 beteg talált itt gondozást. Ezek közül 100 egészségesen távozott, 45 meghalt s 28 még betegkezelésben maradt. A halottak azonban nem mind az intézményben haltak el, mert 19 halottat eltemetésre hoztak be s több holtan talált és behozott lelc is csökkenti ezt a számot.²

A betegek gyógyítása a városi orvos hivatása volt. A betegek között, mint említettük volt, alig volt, „aki az ápolási költségeket maga fizette volna le, noha a napi fizetség. . . elég csekély volt. A betegek ebben az időben a kórház hivatásának megfelelően mind nők voltak,³ később férfiakat is vettek fel.

Igen érdekes azután az, amelyre Guszmán önálló kutatásai alapján mutat rá, hogy az 1820–40-es években is már találkozunk azzal az áldatlan állapottal, mely ma is súlyosan terheli a főváros költségvetését, t. i. az idegen illetőségű betegekkel. „A betegeknek – fentjelzett időben – több mint a fele nem budai, hanem idegen illetőségű volt; vidékieken kívül leginkább cseh, osztrák, lengyel állampolgár. . . idegenből szakadt szolgálók, vándorló mesterlegények, valamint elhagyott, szegény öregek...”⁴

1869-ig a kórház egy hajlékban van a szegényházzal, amikor is az utóbbit kitelepítették I. ker. Attila-u. 63. sz. alatt lévő, ma is fennálló szegényházba, vagyis jobban mondva, most már „Szeretetotthonába.

1898-ban a Svábhegy aljában felépült az Új Szent János közkórház s a régi Szent János kórház lassankint átalakult csak venereás női betegek kórházává.⁵

Fel kell még említenünk, hogy a kórházat hivatalosan Szent János néven 1846-ban nevezték először.⁶

Továbbá, hogy zsúfoltság esetén 1872-től az Aszalay-féle házban lévő fiókkórház szolgált kiegészítésként.⁷

Pesten hasonló helyzettel találkozunk. Itt is a kényszerítő szükség: az 1710-es pestis járvány hívta életre a barakk-kórházakat, miután a budai kis pestis-kórház már teljesen megtelt s a betegek elhelyezéséről a járványtól megrémült tanács sürgősen gondoskodni kényszerült. A barakkok itt is a városon kívül, a hatvani kapun túl, a Kerepesi-út és a város majorja közti szántóföldön épült s a betegek ápolására a tanács Eckhard Boldizsár sebész-orvossal lépett szerződésre, aki maga is a járvány áldozata lett.⁸ A járvány igen enyhe lefolyású volt s amint azt a „Kimutatás az 1711-iki pestis-járvány lefolyásáról” címet viselő Schmall

¹ Schmall: id. m. 2. k. 260. old.

² Schams: id. m. 455. old.

³ Guszmán: id. m. 36. old.

⁴ Guszmán: id. m. 37. és köv. old.

⁵ Guszmán: id. m. 43. old.

⁶ Schmall: id. m. 2. k. 261. old.

⁷ Guszmán: id. m. 42. old.

⁸ Schmall: id. m. 2. k. 19. old.

könyvében közölt tanácsi jegyzőkönyvben¹ láthatjuk, mindössze 31 beteg volt s érdekes, hogy ezek közül is mindössze két beteg kezeltetett a kórházban, ami rávilágít, hogy mennyire idegenkedhettek az időtájt a kórházaktól és ráadásul – e két beteg is meghalt. Egy fiú és a hivatásának áldozatául esett Eckhard orvos. A halottak összes száma 12 volt, ami összevetve az akkori lakossággal, mely Schmall szerint kb. 2700 lelket számlált, csekélynek mondható. A járvány is mindössze két hónapig tartott, június elejétől nem egészen augusztus közepéig.

A pesti polgárság e fölött való hálaérzetében és vallásos buzgólkodásában, hogy hasonló csapásoktól megkíméltessek, fogadalmi templom építését határozta el, Szent Rókus és Szent Rozália tiszteletére. E kápolna a barakkok közelében épült fel s ma is Budapestnek egyik kedves, régi romantikus emléke. Hogy a barakkokkal mi történt, arra nem találtam nyomot. Valószínű, hogy elbontották. Sem arra nincs adatom, hogy az 1739-es újabb járvány ellen miként védekeztek.

„A Rókus kápolna alapkövét – mondja Schmall² – 1711 július 27-én nagy egyházi ünnepély mellett Pfeffershofen János báró tábornoszernagy és Budavár parancsnoka tette le, az építést a polgárok összessége a nagyobbbrészt mesteremberekből álló tanácstagokkal együttesen végezte” s pár nap múlva készen állott.

1784-ben szintén Schmall szerint, „a kápolna mellé 75 betegre szolgáló kórház épült, mellyel a mai Rókus-kórház alapja volt letéve”.³ Azonban ez az adat téves s Schmall valószínűleg a Belvárosban a Zöldfa-utca (mai Veress Pálné-utca) és Borz-utca (mai Kaas Ivor-utca) által határolt *Városi kórházzal* téveszti össze, melynek keletkezési időpontjáról nem tudunk semmit, de tudomásunk van róla, hogy 1782 körül már fennállott. Nem tartom valószínűtlennek azonban azt, hogy budai mintára e kórház az 1710-es barakkoknak utódja. Hogy azonban elődje az 1798-ban a Rókus-kápolna mellé épített Rókus-kórháznak, azt majd mindegyik Pestet tárgyaló könyvben feltaláljuk.

Hogy a fentnevezett borz-utcai *Városi kórház* milyen állapotban volt az 1793-as években, arról bő felvilágosítást nyújt akkori igazgatója, doktor Haffner Mihály, szabad Királyi Pest Városának fel-esküött Test-Orvosa, ahogy magát teljes címmel nevezi, az 1793 április 2-án kelt és a T. Nem. Tanács-hoz intézett magyar és német nyelven megjelent előterjesztésében.⁴ amelyben alaposan lefesti a kórház tarthatatlan állapotát s egy új kórház sürgős felépítését javasolja.

A 160 s 16 számozatlan oldalra és két függelék-levélre terjedő kis nyolcadrétű munka rendkívül érdekes s egy hivatását mélyen átérző, széles látókörű és embertársain a szeretet, és kötelesség erényeitől fűtött segíteni akaró, igazi emberbarát képét mutatja.

Munkájából megtudjuk, hogy a kórházban 72 ágy áll a betegek rendelkezésére, de ezek is „igen szoros helyben, és igen rendetlenül olly kitsin szobákban vágynak, mellyekben nem elég szabad és egészséges levegő, még elég nap világ sintsen”.⁵ Ez az állapot nemcsak a betegekre hátrányos, hanem az orvosi működést, (operálást, vizsgálat) is lehetetlenné teszi. „Nagy veszedelmes, chirurgiai operatziókat – mondja máshelyütt, – a mi mostani ispotályunkban nem bátorságos megtenni, mivel egészséges levegőnek, illendő jó eledelnek, tisztaságnak, és arra való tartásnak híjjával felettébb veszedelmesekké s nem ritkán halálosakká

¹ Schmall: id. m. 2. k. 19. és köv. old.

² Schmall: id. m. 2. k. 22. old.

³ Schmall: id. m. 24. old.

⁴ Haffner Mihály: Sz. kir. Pest Városa Nemes Tanácsának és Közönségének szöllő Projectum. Egy alkalmas betegek ispotályának felállítására, bé szerzésére és tartására. Pest, 1793.

⁵ Haffner: id. m. 4. old.

lesznek. Ugyanazon okokból, azok az igen nehéz sebke-esetek is szánakozásra méltók, akik gyógyíttatni az ispotályba hozattatnak nekünk. – A Nemes Tanács itten melleleg az erőszakosan megsebesített szegényekről emlékezhetik:...”¹

És szinte borsószik a hátunk, amikor ezeket olvassuk: „Szörnyű és szánakozás nézni, miként kellek a szerentsétlen szegény betegeknek az alig eléggé való, félíg megrohadt szalmán, az anélkül-is szoros szobának szegleteiben, a bé-fergettetett szoba-pallóján elszenvednie. – Gyakran, de kiváltképen a súlyos téli időben annyira megsaporodnak ezek a nyomorultak, hogy egyiken s másikán kell az embernek keresztül hágnia, hogy elég közel juthasson a másikhoz. – Miként gyógyulhat meg az illy szerentsétlen, aki annyira szűkölködik minden gondviselés és egyebek nélkül?” kiált fel Haffner.²

Igen helyesen kitér arra is, hogy a „munkás köz rend” annyira meggyült s folyton szaporodik, hogy növekvő számának arányában korántsem elegendők „Ispotályunknak hetvenkét mindenféle nyavalyákra való ágyai”.³ S javaslata 33. §-ában azt mondja: „Ezeknek annyi számúnak kell lenni, hogy a népnek sokaságával megegyezzenek, akiknek számára rendeltettek.”⁴

Külső képére pedig azt mondja: „nem tsak nem szembe tűnő, hanem még undok ránézni is, kiváltképen a szomszédoknak”.⁵ Tehát még a szépészeti szempontokat sem felejtí ki.

Szörnyű az az állapot, ami Haffner 359. §-ra osztott munkájából élénk tárul s ha ezeket figyelembe vesszük, láthatjuk csak örömmel, hogy azóta hol tartunk. Javaslata 30. §-ában azt mondja többek között: „Kísértetbe vagyok a mi mostani Ispotályunkat latrok barlangjának nevezni”.⁶ S valóban latrok barlangja lehetett, ahol még sokszor veszedelmesebb bajba jutott a gyógyulást kereső, mint mikor a kórházba került. Kellő kötszerek híján „sebeket és daganatokat a vastag kemény zsáknak való vászonnal, szösszel s efféle ingerlő durva dolgokkal kellett bekötí: mellyek által annak-utánna gyuladások, sokszor még a fene okoztatik, mely a beteget sok költséggel sokáig és fájdalmas esetek közt az Ispotályban tartóztatja.”⁷

Javaslata a legapróbb részletekre is kiterjed: megállapítja, hogy a mostani kórház „jobbításra nem alkalmas” s kötelességének érzi, hogy a Nemes Tanács figyelmét „kikre vagyón bizva és által-adva valamennyi város szükségéi” „vigyázókká” tegye s bemutatva a hiányokat, alkalmat nyújtson „ezen Institutumot gyakorta való és felebaráti szeretetből származó óhajtásikhoz képest minél nagyobb tökéletességre hozni”. Új kórház építését hozza javaslatba s bemutatja „egy jól rendelt és Pestnek el-kerülhetetlenül szükséges, óhajtásra méltó betegek-házának” tervezetét, beosztását, az egyes osztályok rendeltetését, felszerelését, kellékeit, a szükséges külön osztályokat, stb.; nem feledkezik el a „ferdó-szobákról”, sőt tisztító-szobákat is javasol, hogy a „tetvekkal megrakott emberek a betegek szobáiba bé-ne-lépjének” s ahol minden új beteg megtisztítatik! De nem feledkezik meg még a tisztító-kályhákrol sem (fertőtlenítő), amelyben „anélkül, hogy a ruhák el-égettetének, még-is minden rajta lévő férgek megöletnének”. Szükségesnek tart azután egy külön szobát, ahol a holtnak vélt talál elhelyezést és felügyeletet, mivelhogy „Nintsen tsalhatatlan jele a halálnak, hanem

¹ Haffner: id. m. 3., 4. számozatlan old.

² Haffner: id. m. 4. old.

³ Haffner: id. m. 3. old.

⁴ Haffner: id. m. 18. old.

⁵ Haffner: id. m. 3. old.

⁶ Haffner: id. m. 17. old.

⁷ Haffner: id. m. 8. old.

a rothadás” s mindaddig „az emberség és a felebaráti szeretet megkívánja, hogy az elhalványodtan is gondot tartsunk reája”, nehogy a mi „el-ájult atyánkfiait elevenen a koporsóban elsenyvedni és kétségbeesni engedjük”. Aki azonban szemlátomást rothadásba jutott, azok részére szükséges egy „holtak kamarája”. Nem felejtí ki még az árnyékszékeket s hováhelyezésüket sem; ír a kutakról, „melyek nagyobb számmal szükségesek és hasznosak”; pincéről, padlásról, fakamaráról, szalmának való helyről, tüzet oltó eszközökről, stb. Szóval: a legapróbb részletekre is kitér az épületet illetőleg. Ezután pedig rátér a szükséges ágyak számára s 220 ágyat hoz javaslatba. Még pedig (37. §) legyenek: „50 ágyak ingyen fel-fogadandó férfiaknak, mint Internistáknak, s 50 Ugyanaféle asszonyoknak, mint Internistáknak, avagy olyanoknak, akik tsupán belső nyavalyákban szenvednek, s egyedül az Orvost illetik”.

„40 ágyat férfiaknak,

40 pedig asszonyoknak, a kik a seb Orvost illetik, s nem különben ingyen tartatnak.

24 ágyak ingyen bevett viselősöknek és gyermekágyasoknak.

16 ágyak embereknek, a kiknek undorodás szerzés miatt, avagy veszedelmes dühös-ködés és erőszakoskodás miatt az emberi társaságból ki-zárva, el-rejtve avagy bé-zárva és bátorság alatt kell lenniök.”¹

Haffner Pest lakosságát közelesen 30 ezerre becsüli s a növekvő szükséghez képest e 220 ágyat elégségesnek tartja. Következőkben szól az ágyak tartozékairól s a szobák berendezéseiről. Sajnos, nem térhetünk itt rá a teljes részletességében, pedig annyira érdekes, hogy kísértésbe von ismertetése. Csak annyit, hogy mindarról gondoskodik, ami egy modern kórház tartozéka kell, hogy legyen.

Azután szól arról, hogy kik vétethetnek fel a kórházba. E rész az igazi filantróp képét vetíti elénk. Minden felekezeti és rendi különbség nélkül kívánja az arra rászorulókat befogadni, kivéve a gyógyíthatatlan betegeket (78. §).³ A szegény ingyenes beteg befogadását igaz állapotjának tanúsítása mellett kívánja, még pedig ügyefogyott sorsát igazolja plébániájának „szegények-Attya”, valamint házi gazdája, akiktől ügyefogyott sorsáról írást hozzon. E nélkül „az Ispotályba bé nem vétethetik”.³

Igen nyomorult idegen illetőségű betegekre vonatkozólag pedig, akinek „ilyen bizony-sága nem lehet és szemlátomást hirtelen segítség nélkül szűkölködik, el-nem küldethetik. – A felebaráti szeretet Isteni parancsolat!”⁴ mondja. De hozzá teszi s itt már a szociálpolitikus beszél Haffnerből, „hogy az ilyen tekerdő nyomorult embereknek nagy sokasága által a mi adózó lakósinknak valóságos kárára, a mi Ispotályunk ne terheltessen, olly politzia rend-tartások tétessenek meg, mellyek ezt a haszontalan ártalmas rajt eltávoztathassák.

– Egy dolog-tévő-ház tsak ugyan az egyetlen igazi valóságos pajzs ezek ellen a henyélő, rest bujdosók ellen! ... és a Pesti Polgárság fog-is számokra munkát találni!”⁵

És érdekes, hogy a községi illetőség, valamint a segélyezési illetőség kérdését, ami vég-érvényesen még ma sincs elintézve, már megtaláljuk Haffnernél is. Természetesen Haffner is még a községi illetőség mellett dönt, de talpraesett indokolásában már benne van a segélyezési illetőség kötelezettségének elismerése.

Azt mondja: „A dologra alkalmatlan embereket, hadd táplálja az ő születésök helye, a mellynek keresetében az előtt hasznosak voltak, vagy haszontalanokká lettek. Vagy ide bé nembotsátandók tehát, vagy amoda igazítandók.”⁶

¹ Haffner: id. m. 19. és köv. old.

² Haffner: id. m. 35. old.

³ Haffner: id. m. 38. old.

⁴ Haffner: id. m. 38. old.

⁵ Haffner: id. m. 38. old.

⁶ Haffner: id. m. 39. old.

Csakhogya születési hely nem mindig azonos azzal a hellyel, ahol „hasznosak” voltak s ha Haffner ez utóbbira teszi a hangsúlyt, már el is érkezett volna a modern szociálpolitika segélyezési illetőség fogalmához.

Továbbiakban a betegek gondviseléséről, étkeztetéséről és gyógyításáról szól; az Ispotály igazgatásáról, a házi patikáról, az orvosokról, az ápolókról és kötelességeikről, a kórházi rendről, a lelki vigaszt nyújtó papról, lelkészekről s költségvetésről stb., nem feledkezve meg arról sem, hogyan teremtsék elő a T. Nemes Tanácsa a szükséges fenntartási költséget.

Minden házigazda az Ispotály-Magisztratuális Fő Directiótul esztendőnként egy gyűjtő könyvet kapjon, mellyel hetenként látogassa meg lakóit „és szeretettel telyes barátságos kéréssel támogatva szedje-be adományait, mellyet osztán (a maga adományát sem zárván ki belőle) azonnal és jelenlétekben ebbe az arra szánt Tabelláris könyvbe írja be.”¹ Az így begyűlt pénzt hetenként nyugta ellenében a kerületbéli szegények Attyához viszi, aki négy hetenként az összegyűlt pénzt az Ispotály fő Directiónak által adja.

Haffner számításai szerint az új Ispotály fenntartási költségei évi 19.091 frt és 20 kr tennének ki, ami a fent javasolt gyűjtögetéssel bőven fedezhető lenne, következő számvetése szerint: 1792-ben Pest 27.000 lelket számlált. Ebből csak 25.000-t véve számításba, ha 5000-en semmit sem adnak, 5000-en hetenként 1 krajtzárt, 5000-en 2 krajtzárt, 5000-en 4 krajtzárt, 5000-en pedig 6 krajtzárt, úgy évente 56.363 frt és 20 krajtzár gyűlik össze. Természetesen lesznek olyanok is, akik többet adnak, ezek ellensúlyozzák azokat, akik a számítás szerint kevesebbet adnak.²

Haffner figyelme azonban nemcsak az Ispotályban gondozandó szegény betegekre terjed ki, hanem mindazokra a szegény betegek is, akik vagy nem vétetnek fel az Ispotályba, vagy öveiktől nem akarván megválni, otthon maradnak, de nincsen módjukban orvost, bábát, patikát stb. igénybe venni. „Ezeknek való a külső segítség betegségeikben és az ezzel értett házi kezelés.”³ Szegénységüket ezeknek is az Ispotályba ingyen felvétetni óhajtanók részére fennt leirt módon, igazolni kell, mely után ingyen orvoslásban és patikában lesz részük.

Még csak az Ispotály Magistratuális fő Directiójáról kell szólanom. Ez az igazgatóság a polgármesterből, belső tanácsnak két tagjából, a belső városnak két választott és két nem választott polgárából, a két külső városoknak két-két polgárából és a választandó szegények Attyaiból álljon.⁴ Feladata az ellenőrzés, felügyelet, számadások felülvizsgálása s felvigyázás, hogy minden rendeltetésszerűen történjék a betegek érdekében, stb.

Mindezekből láthatjuk, hogy Haffner javaslatában mindenre gondolt s emberbaráti buzgólkodása nem is maradt eredmény nélkül. A városi tanács előterjesztését fontolóra vette s a polgárság maga is osztatlan lelkesedéssel állott az építkezés eszméje mellé. 1794 dec. 15-én tartott tanácsülésből újabb felhívást intéz a városi hatóság a lakossághoz, melyben pénzbeli és természetbeni adomány nyújtására buzdít.⁵ Pár esztendő alatt össze is gyűlt a pénzösszeg, úgy, hogy 1796. év augusztus 30-ik napján az alapköletétel nagy egyházi ünnepélyességgel megtörténhetett.⁶

Az új kórház céljaira ugyanazon helyet jelölték ki, ahol 1711-ben a pestisbarakkok állottak, a Szent Rókus-kápolna mellett levő területet.

¹ Haffner: id. m. 131. old.

² Haffner: id. m. 125. old.

³ Haffner: id. m. 148. old.

⁴ Haffner: id. m. 88. old.

⁵ Purjesz Ignác: Adatok a Szt. Rókus kórház alapításához. Bp., 1896.; 25. old.

⁶ Purjesz: id. m. 30. old.

A kórház 11 hónap alatt épült fel, az építkezésben a lakosság ingyen munkaerővel, ingyen fuvarral, ingyen nyersanyag és pénzbeli adománnyal véve részt,¹ s 1798. év május 28-án avatott fel s adatott át a használatnak, nagy egyházi és világi szertartás közepette.² A megnyitást a város polgármestere hirdetményben hozta tudomásul,³ 20 pontban tudósítva a lakosságot a kórház megnyitásáról, az ágyak számáról és rendeltetéséről, a felvételt köveendő eljárásról stb. E hirdetményből megtudjuk, hogy 237 ágy áll a betegek rendelkezésére, még pedig nevezetesen:

„Für unentgeltliche Kranke Internisten und Externisten 80, Für derley Gebährende 6, Für derley Wahnsinnige 2, Für die vorhin bereits gestifteten Pintérischen Armen 12, Auf deren Rechnung, wenn diese Stiftung vermehret werden sollte 4, Für Gebährende gegen Bezahlung täglicher 12 kr. 12, Dann für besondere, und heimlich gebähren Wollende 5, Für zahlende Wahnsinnige 6, Für Sieche und aller Art gebrechliche, mit ihrer Armen-Instituts, oder sonstig zugetheilten Armen Portion 43, Für eigentliche Kranke Internisten und Externisten gegen täglicher 12 kr. Bezahlung 50, Dann für jene, so auf Extra Zimmern bedient seyn wollen, und täglich 1 fl. oder respective auch nur 30 kr. bezahlen, 12, Oder nach Thunlichkeit auch mehrere, In Summa 237.”⁴

Az ingyenes felvételt kérő szegényeknek igazolni kellett állapotjukat, mégpedig a házi gazdájuktól vagy annak megbízottjától kellett bizonyosság-levelet kérniök, amit a polgármesternek bemutatva, annak ellenjegyzésével jelentkezettek csak felvételle.

Érdemes egy kis pillantást vetni az első évi forgalomra. 1798 május 24-től 1799 május 23-ig összesen 873 beteget vettek fel:

„Teljesen díjtalan kezelésben részesült	447
napi 2 frt-nyi ápolási díjat fizetett	1
” 1 ” ” ”	10
” 30 krnyi ” ” ”	21
12 ” ” ”	391
6 ” ” ”	1 ⁵

Ezek közül teljesen felgyógyult 710, vagyis 81 %%. Vallásra nézve legtöbben (773) római katolikusok voltak, a többiek különböző felekezetűek. A születéshelyre vonatkozólag jellemző az, hogy magyarországi mindössze 537 volt, míg a többiek mind külföldi születésűek, melyek közül Ausztria vezetett 108 beteggel.⁶

Az új kórház igazgatója természetesen Haffner Mihály lett, aki fáradozásainak gyümölcsét élvezhette, bár javaslata nem mindenben teljesült.

Pest lakossága azonban oly rohamosan növekedett, hogy az új kórház csakhamar szűknek bizonyult. Létesítése idejében, 1799-ben, 29.870 volt Pesten a lakosok száma, 1809-ben már 35.349, 1819-ben 47.188, 1829-ben pedig kétszer akkora, mint a Rókus-kórház építésekor, 62.471, 1830-ban pedig 65.494 lélek, nem számítva a katonaságot, papságot, az idegen tanulóifjúságot, a kir. Tábla jegyzőit, valamint némely csak szállásokat tartó uraságot, akikkel együtt a lélekszám 75.000-re volt tehető.⁷ Összevetve e számot II. József magyar király

¹ Purjesz: id. m. 31. old.

² Purjesz: id. m. 37. old.

³ Ankündigung über die zu eröffnende Pester neue Instituts-Anstalt. Purjesz közli teljes terjedelemben id. m. 31–37. old.

⁴ Purjesz: id. m. 36. old.

⁵ Purjesz: id. m. 38. old.

⁶ Purjesz: id. m. 38. és köv. old.

⁷ Patachich József: Szabad királyi Pest városának leírása. Pesten, 1831.; 18. és köv. old.

által 1780-ban elrendelt összeírással, mely Pesten 13.550 lelket számlált, félszázad alatt ötszörös gyarapodást látunk.

Így gondolhatjuk, hogy az új kórházunk is meglehetősen igénybe lehetett véve s számtalanszor kellett a felvételért jelentkezőket visszautasítani.

Schams az 1818. és 1819-es évekből közli a kórház akkori igazgatójának, bossáni Bosányi András betegforgalom-kimutatását, melyből megtudjuk, hogy a kórházban 1818 nov. 1-től 1819 okt. végéig 1606 beteget ápoltak, ezekből ingyen ápolásban részesült 1092 beteg. Meghaltak 254-en. (Halottak közül 45 holtat hoztak be s 9 gyermek holtan született.) Ezenkívül a kórházzal kapcsolatos sánylódók házában 56 ápolat volt, meghalt 11. Pintér-alapítvány terhére pedig ápolat 12 beteget.¹

1837-ben hozzákezdték a kórház kibővítéséhez, amit az 1838-as nagy árvíz félbeszakított. Az árvíz alatt a kórház menedékhelyül is szolgált s kb. 4000 ember talált itt elhelyezést és élelmezést.² Az árvíz kb. 3000 házat rombolt Pesten szét,³ s elmúltával folytatták az építkezést s a 400 betegre kibővített kórház 1841-ben készen állt. Ehhez képest 1842-ben már megnövekedett betegforgalmat találunk. Ez évben már 3465 beteg volt ápolás alatt, míg a kórházzal kapcsolatos szegények- és sánylódók ápolóházában 55 szegény és sánylódó, egykor pestvárosi adófizető polgár nyert gondozást.⁴ 1860-ban újra bővül a kórház, felépítik a Flór-utcai részt, 1870-ben pedig a halottasházat és a boncoló termet.⁵

Az elmondottakból látjuk, hogy Budán az 1710-es évektől a Régi Szent János kórház, illetve akkor még kór- és szegényház; Pesten pedig a XVIII. szd. 2. negyedében a Zöldfa-utcai Városi kórház, később pedig a Rókus kór- és szegényház állott a szegény betegek és sánylódó elaggottak szolgálatára.

*

Pesten az elaggott városi szegények 1781-1783-ig – Barth szerint – a Clarissináknak II. József magyar király által feloszlatott zárdájában ápolattak.⁶ József kalapos királyunk kívánatára ezek, valamint a külső házi szegények segélyezésére külön alap létesült „Szegények intézete” elnevezéssel. Az intézet 1780 körül, a Bécsben létesített szegényintézet módjára és formájára létesült⁷ s utóbb csak a külső állandó segélyezés céljait szolgálta. A segélyezés keresztülvitele az akkor még csak három egyházkerületre, még pedig nevezetesen a „belső város”-i, a terézvárosi és a józsefvárosi egyházkerületekre oszlott,⁸ melyek a ma úgynevezett szegényügyi kerületet képezhették és a szegényügyi igazgatóság vagy bizottság gondoskodása alatt állott. Az igazgatóság egy városi tanácsnokból, mint igazgatóból, egy melléje rendelt tollnokból és Schams szerint két, majd később Patachich szerint (1830-ban) három „szegények attyá”-ból állott, akik e fáradságteljes megbízásukat, mint jó módú polgárok, rendszerint csupán felebaráti szeretetből, ellenszolgáltatás nélkül viselték.^{9 es 10} A segélyezés módja a következőképen történt Schams szerint:

„Jeder Arme kann sich mündlich oder schriftlich an die Institutscommission wenden,

¹ Schams, Franz: Vollständige Beschreibung der Königl. Freystadt Pest in Ungarn. Pest, 1321.; 314. és: következő old.

² Kohl, J. G.: Reise in Ungarn. Dresden & Leipzig, 1842.; 393. old.

³ Kohl, J. G.: id. m. 397. old.

⁴ Buda-Pest: a magyarok fővárosa, vagyis ezen testvér-városban létező minden nevezetességek és látnivalók. leírása. Vezéd (!) vidékiek és bennszülöttek számára. Pest, 1845.; 84. old.

⁵ Schmall: id. m. 2. k. 24. old.

⁶ Barth László: Budapest főváros szegényügye. Bp. 1877.; 15. old.

⁷ Schams: id. m. (Pest) 302. old.

⁸ Schams: id. m. (Pest) 302. old.

⁹ u. ott.

¹⁰ Patachich: id. m. 53. old.

wo dann die Dürftigkeit eines jeden untersucht, und nach dem Befunde entschieden wird ob und welche Unterstützung ihn zu Theil werden soll.

Hiebig ist wohl zu bemerken, dass das Almosen aus diesem Armeninstitute nur ein Beytrag für Arme ist, die sich das Unentbehrlichste nicht ganz durch Arbeit erwerben können: die zum Verdienst gänzlich unfähigen Armen sind kein Gegenstand des Instituts, sondern diese werden in dem Siechenhause des Spitals aufgenommen.”¹

Ebből a rövid idézésből világosan láthatjuk, hogy a szegényügy kezelése nem sablon-szerűleg történt, hanem az egyéni szempont, az individualizáló eljárás képezte gerincét s a segítés módja a valóságos szükségletekhez igazodott. A helyszíni vizsgálatot a szegényatyák végezték, akik nemcsak egyszerű nyomozási eljárást láttak megbízásukban, hanem valóban a szegények atyjai, támogatói, barátjai s tanácsadói voltak.

Az így jelentkezett s támogatásra minősített szegényeket összeírták, melynek alapján hetenként kétszer, előre meghatározott napokon az egyházkerületükben lévő plébániákon, valamint a városházán segélyüket átvehették.

Egy igen érdekes kis nyomtatvány van a Fővárosi Könyvtár tulajdonában, a Szegény Intézet 1793. évről való kimutatása,² melyből megtudjuk, hogy a fentvázolt módon segélyezettettek száma 1793 január 1-től december végéig átlagban havonta 266 volt s összesen 3192 esetben nyújtott segélyt. Legnagyobb forgalom a téli hónapokra esett, amikor is novemberben 288, decemberben 349, januárban 335 szegényt segélyeztek. Legkevesebben voltak június és július hónapokban: 215-en és 215-en. A segélyezéskép nyújtott összeg összesen 5411 frt és 32 krt tett ki. Az intézet tőkepénze az év végén 11.026 frt és 5 kr. volt.

Az 1820-as években Schams szerint havonta kb. 250 szegényt támogatott az intézet, évi összesen 5000 frt körül.³ 1830 októberében 150 támogatott szegényt találunk s ugyanekkor az Intézet tőkepénze már 98.761 frt és 15.6 kr.-ra növekedett.⁴ 1850 nov. 1-től 1851 okt. végéig 5363 frt 36 krt tett a kiadás s az Intézet tőkéje pedig volt 1851 végén 53.664 frt 49.96 kr. p. pénzben.⁵ Az Intézet alapját II. József császár rendelete folytán a Pestvárosi templomaiban, az ezen városi szegények gyámolítására felállított perselyekbe gyűlt adakozások s az évenként háromszor minden plébánia templomban tartott nagy szentmisék alatt befolyt áldozati pénzekből, végrendeleti hagyományokból; a nyilvános táncvigalmakra adott engedélyek és a jegy- és bírságpénzekből s egyéb ajándékokból képezett tőkék” alkották.⁶ 1875. év végével ezen alap 64.475 frt s 91 krt tett ki.⁷

II.

Pest város szegényügy-intézményeiben nevezetes változást hozott az 1833-as esztendő, amikor is három új intézménnyel gyarapodott. Ugyanis József nádor felhívta Pest város hatóságát, hogy a Jóltevő Asszonyi Egyesület tulajdonában és kezelésében lévő intézmények közül vegye át az önkénytes dolgozóházat, a kiseddóvódát, a szegényházat, valamint

¹ Schams: id. m. (Pest) 303. old.

² Summarischer Ausweis über das bey dem Armeninstitute d. Kgl. Freystadt Pesth seit 1-ten Jänner bis letzten Dezember 1793 eingebrachte, und zu Betheilung der in der Versorgung Gestandenen Armen verwendete Almosen allen Gutthättern und Menschenfreunden gewidmet von dem Hauptbezirke des Armeninstitutes. Pesth, 1794.

³ Schams: id. m. (Pest), 304. old.

⁴ Patachich: id. m. 53. old.

⁵ Palugyai Imre, ifj.: Buda-Pest sz. kir. városok leírása. Pest, 1852.; 472. old.

⁶ Palugyai: id. m. ugyanott.

⁷ Barth: id. m. 15. old.

a hályogos vakok gyógyintézetét, mely utóbbi intézet kivételével Pest város hatósága teljesítette is a felhívást.¹

Ez intézmények átvételével röviden ismertetnünk kell az 1816-17. évi Ínséges esztendő nyomora következtében keletkezett Pesti és Budai Asszonyi Jóltevő Egyesület keletkezését, működését és intézményeit.² A jelzett egyesületek fővárosunk első jótékonycélú egyesületei voltak s működésük páratlan a maga nemében. Mind a két egyesületet József nádor korán elhunyt második neje, a minden tiszteletet megérdemlő Hermina főhercegnő hívta életre s célkitűzésük, vezérlő eszméjük, valamint működésük már akkor felölelte a modern szociális politika követelményeit. Ugyancsak Hermina főhercegnő volt az egyesület első védnöknője, majd korai halála után József nádor harmadik neje, Mária Dorothea követte, akinek működési idejére esik a két egyesület fénykora. Sajnos, hogy ezen két egyesület akkori működése annyira feledésbe ment, s nem történik reájuk hivatkozás. Pedig ezen két egyesület a magánjótékonyág keretében, a hiányzó hatósági népjóléti gondoskodás összes feladatait végezte, még pedig tervszerűen és a megelőzés főtörekvésével. Annyit szoktunk hivatkozni az 1852. esztendőben Elberfeldben létesült szegényügyi, u. n. elberfeldi rendszerre. Nem kell nekünk olyan messzire elmennünk. Az elberfeldi rendszer lényegét – igaz, hogy csak magánjótékonyági s nem hatósági alapon – megtalálhatjuk sokkal előbb Pest-Budán az 1820-as években, a jelzett egyesület célkitűzésében és működésében. Mindkét egyesület a nemesség és a két város vagyonos polgárcsaládjainak hölgyeiből, az emberi nyomorúság enyhítése és megelőzése érdekében alakult. Evégett nemcsak a jelentkezett szűkölködőket vette pártfogásába, hanem azokat ki is nyomozta s a nyújtandó pártfogást egyénileg más- és máskép bírálta el. Pest-Budát kisebb kerületekre osztották s mindegyik élén egy vezető asszonytag működött szükséghez képest „segédasszonyokkal”, kiknek feladatukat a jelentkezett szegények valóságos helyzetének megvizsgálása, valamint a szomszédoktól való kérdezősködés alapján a még nem jelentkezett szükséggel küzdőknek kinyomozása képezte. Mint említettem volt, a pártfogás egyénileg igazodott s ehhez képest a következő intézményeik álltak rendelkezésére:

A Budai Jóltevő Asszonyi Egyesület kezelésében:³

1. Kereseti-ház elszegényedett nők részére.
2. Öt leány-munka-iskola.
3. Pesti egyesülettel együtt alapított Vakok gyógyintézete.
4. 1828 június 1-től Kisdédóvoda. Ez volt az első kisdédóvoda Magyarországon. Megalapítója korompai gr. Brunswik Mária Terézia, aki a kisdédóvódákat találóan, „angyal-kert”-nek nevezte. Első „angyalkert”-je s a kisdédóvódák hasznát s felállítását tárgyaló úttörő művei nyomán hamarosan több hasonló intézmény keletkezett.
5. Nő-ápolda.

Ezenkívül Országgh idézett munkája szerint pénzbeli és természetbeni segéllyel (élelmszer, ruha, tüzelő, gyógyszerutalványozás, fürdők engedélyezése, elzalogosított tárgyak kiváltása stb.) támogatták a reászorultat.

A Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület kezelésében:⁴

¹ Barth: id. m. 10. és köv. old.

² Lásd: Évi jelentéseiket (tudósításait) 1817. évtől, valamint Országgh Sándor: A Budai Jótékony Nőegylet 1817-1897., Bp., 1898. c. könyvét.

³ Országgh: id. m. alapján.

⁴ Tudósítás az Asszonyi Egyesület által sz. k. Pest Városában alapított jóltevő Intézetekről, azoknak belső elrendeléséről és fenn-állásáról 1817.-diki mártius elejétől, 1833.-diki September végéig. Bécsben, 1834.;

1. Pénzben vagy természetben nyújtott állandó segély olyanok részére, akik önhibájukon kívül szükségét szenvednek ugyan, de magukkal nem tehetetlenek.

2. Egészen nyomorék vagy elaggott, gyámoltalan emberek, valamint kis árvák, valamely becsületes emberhez adattak ápolás végett, illendő bér mellett.

3. Elhagyott, szegény betegek, az egyesület költségén a város kórházába vitettek.

4. Szegénygyámolda.

5. Önkénytes dolgozóház.

6. Iskolaintézet egészen árva, vagy oly gyermekek részére, kik koldulni voltak kénytelenek. Célja kettős volt: *a)* hogy oktatást nyerjenek; *b)* hogy rendes munkássághoz szoktassanak. Éppen ezért két osztálya volt: oktatási- és munkaosztálya.

7. Asszonyi kézimunkák lerakó helye. Otthon keresni szándékozók anyaggal és munkával láttattak el. A munka elvégzésével munkabéreket azonnal megkapták.

8. Intézet a szegény belső, hályogos vakok gyámolítására és gyógyítására.

9. Gyámintézetek a koldusok részére. Külön-külön a nők és férfiaknak. A koldusok nemcsak szigorú felvigyázás alatt voltak, hanem kiszabott munkát is kellett végezniök. Ehhez tudni kell azt, hogy 1830-ban az Egyesület kezdeményezésére a hatóság a koldulást megiltotta. A koldusokat az Egyesület kinyomozta s összeírta. Az idegen illetőségű koldusokat útiköltséggel ellátva, kiutasították. A helybeliek közül a munkaképteleneket a fenti intézmények valamelyikében vették pártfogásba, úgyszintén azokat is, akik munkaképesek voltak s szándékukban állt dolgozni. Míg azok, akik munkaképesek voltak, de a koldulással felhagyani nem akartak, nyertek e két gyámintézetben kényszerelhelyezést. Új koldusok is idekerültek.

10. Gyógyulok vagy lábbadozók háza.

11. Megbízhatatlan egyének egyszeri pénzbeli segélyezése.

12. Kölcsönnyújtás indokolt esetekben.

E rövid ismertetésből is láthatjuk, hogy a két egyesület működésében azon fontos szociális szempontot tartotta szem előtt, hogy nyújtott pártfogása ne pillanatnyi alamizna legyen, hanem a szűkölködők nyomorúságának okát, lehetőleg az önsegély bekapcsolásával szüntesse meg. Működése valóban népjóléti gondoskodásnak nevezhető és egész természetnek kell találnunk azt, hogy eme feladatot a növekvő népességgel szemben pusztán a magánjótékonyosságra támaszkodva, anyagi erő híján nem sokáig végezhetné s így már 1833-ban négy intézményét kényszerült a hatóságnak átvételre felajánlani. Sajnos, hogy ekkor nem eszmélt rá a hatóság, hogy ezt az alkalmat felhasználja arra, hogy kapcsolatot teremtsen a közös működésre, felismerve a magánjótékonyági és hatósági intézmények szerves kapcsolatának egyedül célravezető szükségességét. E két egyesület további részletes működésére, sajnos, nem térhetek ki, mivel az a magánfilantrópia körébe tartozik s ott találja meg az olvasó. Ehelyütt csak annyiban tettünk róla említést, amennyiben a 3 intézménye hatósági kezelésbe vétele szempontjából minket érdekelt.

Pest város hatósága tehát az önkéntes dologházat, kiseddóvóintézetet és a szegényházat kezelésébe átvette.

„Az átvett intézetek rendeltetése” – Barth szerint¹ – „a következőkben körvonalazható:

Az önkéntes dologházban nyomorék és csakis könnyű munkára képes, budapesti illetőségű egyének, vagy oly szegények tartattak, kik neveltetésük és előbbi állásuknál fogva,

¹ Barth: id. m. 14. és köv. old.

nehéz munkához szokva nem voltak s kik az intézetben annyit kereshettek, hogy magukat fenntarthatták.”

„A kisdédóvó intézetben mintegy 300 szegény gyermek nyert ingyen oktatást, de tekintélyes számmal voltak azok is, akik lakással és étellel is elláttak.”

„Végre a szegényházban helybeli illetőségű, elaggott, keresetképtelen egyének ápolatnak. A dolgoztató rendszer itt is be volt hozva és a kereseti összeg bizonyos része az ápolatnak adatott át.”

A hatóság kezelése alá vett intézmények felügyelésére József nádor által egy külön bizottság neveztetett ki, melynek elnöke mindig egy helytartósági tanácsnok volt. „Azon nemes férfiak, kik e szép ügyért dicséretes buzgalommal működtek, következők: Elnök: Mednyánszky Antal, később Petőfalvi Uzovits János helytartósági tanácsnok; bizottmányi tagok: Schedius Lajos kir. tanácsnok és kir. egyetemi tanár, Eötvös József, akkor a kir. ügyek igazgatója, jelenleg hétszemélynök, Kolb János városi gyámnok; Gömörly Károly gyógyszerész; Takácsy György választó polgár; Pfahler Ferenc választó polgár s egyszersmind szegényügyi igazgató; Ebner Fidel választó polgár. Mint bizottmányi tollnok működött Ságody Sándor.”¹

Az 50-es évek elején már nem a külön kinevezett bizottság vezette a közben már csak egyedül fennmaradt szegénygyámolda ügyeit, hanem egyesítve és központosítva a szegények közpénzsegélyezési ügyeivel, az utóbbit eddig intéző – már említettem volt – szegényügyi bizottság, mely megfelelőleg kiegészítettet.²

1866-ban e bizottság állt egy városi tanácsnokból, egy városi jegyzőből, a szegényügyi igazgatóból, hat szegények atyjából, az intézet gondnokából és az intézeti főorvosból.³

E bizottság gyakorolta a szegényügyet a tanács közvetlen felügyelete alatt, egész 1875. évi május hó 1-ig, amikor is a szegényatyák intézményével együtt megszűnt s a szegényügy elsőfokú ellátása az egyesítésről szóló 1872. évi XXXVI. t.-c. értelmében a kerületi előljárásságokra, központi irányítása pedig az ipari, rendészeti és szegényügyi (IX.) ügyosztályra bízott mindaddig, amíg az 1876. évi augusztus 25-én 40.021. B. M. sz. alatt kelt leirattal az 1875. évi szegényügyi szabályrendelet ezt nem szabályozta.⁴

Az átvett intézetek hamarosan elsorvadtak. 1842-ben a városi-hatóság a kisdédóvót, anyagiak híján, feloszlalni kényszerült. Az ittlévő árvák az ezidőtájt létesült Josephinum árvaházban találtak új otthonot. 1848-ban pedig az önkénytes dologház is megszűnt s csak a szegénygyámolda maradt fenn. Ez 1853-ban a Nyár-utcai központi épület mellett, már két fiókkal működött: a Főherceg Sándor-utcában és a Diófa-utcában, egy-egy házban, mindaddig, míg az 1856-ban megnyílt Elisabethinum szegénygyámoldát 286 szegénnyel elfoglalhatták.⁵ Az Erdősoron levő (a mai Alsóerdősor-utcai) szegénygyámolda 300 gyámoltat volt képes befogadni s Rózsay szerint (id. munka) 1866-ban „333 egyének, t. i. 154 férfi és 179 nőnek” volt kénytelen helyet adni a szűkölködők nagy száma miatt. A felvételt a városi tanács a kerületi szegényatyáknak a szegényügyi bizottmány útján tett előterjesztésére rendelte el. Az intézetbe szegény öreg és munkaképtelen emberek vétettek fel, vallás- és nemi különbség nélkül s halálukig teljes ellátásban részesültek.

¹ Rózsay József: Sz. kir. Pest városi Elisabethinum szegénygyámoldának történeti vázlata. Pest, 1866.; 8. old.

² Barth: id. m. 20. és köv. old.

³ Rózsay: id. m. 11. old.

⁴ Barth: id. m. 23. és köv. old. és Kőrösy József: Budapest szfv. Szegényügye az 1900–1902. években. Bp., 1905.; 16. old.

⁵ Rózsay József: id. m. 9. és köv. old.

III.

Pest-Buda egyesítése nevezetes változást hozott a most már Budapest szegényügyében, ugyanis a főváros egyesítéséről szóló 1872. évi XXXVI. t.-c. 105. §-a a főváros feladatává teszi, hogy tartozik gondoskodni mindazon fővárosi illetőségű szegényekről, akik magukat közsegély nélkül fenntartani egyáltalán nem képesek. A törvény azonban nem mondja ki feltétlenül eme segélynyújtást, hanem csak annyiban, amennyiben a jótékony intézetek segélye és egyesek könyöradománya elegendő nem volna. Tehát nem állapít meg kötelezettséget, hanem csak kiegészítő feladatot ró a fővárosra, a szegényügy ellátását a magánjótékony-ságnak hagyva. Ugyancsak ezt a kötelezettség nélküli feladatot rója a községeinkre a községi törvény, vagyis az 1886. évi XXII. t.-c.-nek 145. §-a, teljes mértékben a községek lelkiismeretére bízva, hogyan karolják fel a szegényeik ügyét. A szegénység ellátásának sem módjára, sem pedig mértékére fentjelölt két törvény útbaigazítást nem adott.

Némileg enyhítette ezt az áldatlan állapotot az 1898. évi XXI. t.-c, továbbá az 1893. évi XXXIII. t.-c. s az 1899. évi 51.000 B. M. szbr., valamint az ezek alapján alkotott szabályrendeletek és 1901-től kezdve az ugyanez évi VIII. és XXI. törvénycikkkel megszervezett állami gyermekvédelem, amelyekről a következőkben lesz majd szó.

Ezek a sanyarú viszonyok készítették már a múlt század közepétől fogva az emberbarátokat arra, hogy a szegények ellátása és ügyük felkarolása végett a szegényügy országos rendezéséért szálljanak síkra.

Így többek között, nevezetesen Fáy András, aki már 1862-ben azt hangoztatta, hogy aki önhibáján kívül oly állapotba jut, „hogy az élet első szükségeit maga számára kiteremteni nem képes, s maga körében nem számolhat segélyre: az állam rendelkezése s illetőleg ápolása alá esik: és ez kötelessége az államnak”. Indokolása egyenesen klasszikus. Ugyancsak síkra száll a lelencügy rendezése végett és már 1862-ben szükségesnek véli, hogy Budapest egy szülőházzal ellátott lelencházat állítson fel.¹

Szalay Mihály 1901-ben a Szegényügy c nagyszerű munkájában, melyben a csak 1916. évben megvalósított Népjóléti Központ eszméjét „Jótelek” elnevezéssel már megtaláljuk, szintén a szegényügy országos rendezését kívánja.

Többek között már ekkor szükségesnek véli a társadalom és hatóság szervezett összeműködését, az irányító és ellenőrző központi szervezetet, a központi szegényügyi nyilvántartót, szegényügyi statisztikát stb.

A szegényügy helyes felkarolása végett a fővárost 500 kerületre tartja felosztandónak, mindegyik élén egy szegényatyával, azonkívül minden szegény mellé az árvagyám mintájára szegénygyámot kíván.

A szegénységet a megelőzéssel akarja orvosolni és a szegénység okainak kiküszöbölésére különböző intézményeket ajánl.²

A szegényügy rendezését kívánja Forbáth Tivadar 1908-ban megjelent könyvében, amelyben a magyar szegényügynek nemcsak alapos kritikáját adja, hanem oly irányt mutat, amely véleményünk szerint egyedül helyes, t. i. intézményes szociálpolitikát kíván, mely a szegénység káros következményeit lehetetlenné teszi s a szegénység gyökereit irtja ki. De addig is, amíg a szociálpolitika céljait el nem érte, „csakis egy rendezett szegényügy képes a létező osztályellentéteket enyhíteni”.³

¹ Fáy András: Az elszegényedések. Emberbaráti, hazafiúi és politikai vázlatok. Pest, 1862.; 28. és 100. old.

² Szalay Mihály: A szegényügy. Adatok és tervek Budapest székesfőváros szegényügyének végleges rendezéséhez. Bp., 1901.; 75. és 98. old.

³ Forbáth Tivadar: Adatok a magyar szegényügy rendezéséhez. Bp., 1908.; 10. old.

A szegényügy országos rendezése azonban, amint tudjuk, mind a mai napig meg nem történt. Legújabbán ennek rendezése végett az 1926-ban a Társadalompolitikai Országos Értekezleten szálltak szakfőriaink síkra, így nevezetesen Liber Endre székesfővárosi tanácsnok, mint előadó ismertette a jelen állapotokat s javaslata első pontjában kívánatosnak tartotta, hogy „a szegényügy minden ágára és vonatkozására kiterjedően, országosan rendezendő, illetve sok részében gyökeresen újjászervezendő és pedig a főbb irányelveire nézve törvényhozási utón.”^x A hozzászólók egyhangúlag a szegényügy törvényhozási utón való országos rendezését kívánták. Akik közül különösen Hilscher Rezső egyet. m. tanár az országos szociálpolitikai berendezések kiépítésétől vár egyedüli megoldást, melynek fejlettségi foka, szerinte, fordított viszonyban áll a szegényügy terjedelmével s véleménye szerint csakis a fejlett szociálpolitika alkalmas a szegényügy végleges megoldására és elsorvasztására, főképp a szociális biztosítás útján.²

Ugyancsak Liber Endre a Szegényügy szervezete c. tanulmányában csakis a törvényhozási utón való országos rendezéstől vár gyökeres segítséget és végleges megoldást, különösen a szegények községi- és segélyezési illetősége kérdéséből származó bajok elhárítása végett.

A szegényügy országos szervezése s szélesebb alapokon nyugvó népjóléti közigazgatássá, való átszervezése mind a mai napig meg nem történt. Így az egyes községek saját hatáskörükön belül, 1899-től különösen az ugyanezen évi 51.000 B. M. szbr. értelmében szabályrendeleti utón szabályozták szegényügyük ellátását, amelyben természetesen székesfővárosunk haladt mindig elől s a kezdeményezés útján.

Lássuk most már részletesen székesfővárosunk szegényügyi-, ill. népjóléti ügyének szabályrendelet-alkotásait s azok fejlődését.

A főváros 1875. évi december hó 1-én és 2-án folytatólagosan tartott közgyűlésében az 1872. évi XXXVI. t.-c. 105. §-a alapján megalkotta az első „A szegényügy rendezését tárgyazó rendszabály”-át. A rendszabály 21 §-ra oszlik s kimondja, hogy csak teljesen vagyontalan, munka- és keresetképtelen, fővárosi illetőségű egyén részesíthető közsegélyben, akinek tartásra kötelezhető rokonai nincsenek. A segélyezés lehet ideiglenes, vagy állandó pénzbeli adomány, vagy teljes ellátás. Utóbbiban csak azok részesülnek, kik aggkorúak és testi fogyatkozásuknál fogva nemcsak munka- és keresetképtelenek, hanem ápolásra is szorulnak. Ezen aggok éltük fogytáig a fővárosi aggápoldába (szegénygyámolda, szegényház, ma: szeretetotthon) helyeztetnek el (7. §). A segélyezés első fokú hatósági szerve az illetékes ker. előljáróság. Az igénylők itt tartoznak kérelmüket előadni. A szükséges nyomozás megejtése után a segély mérvének és nemének megjelölésével az előljáróság a tanácshoz előterjesztést tesz. A Tanács végérvényesen határoz. A segélypénzeket a ker. előljáróság fizeti ki. Halasztást nem tűrő esetekben joga van 20 firt-ig terjedhető segélyt nyújtani. A segélyezettnek összes személyadataival, valamint a segélyezésre vonatkozó összes adatokkal a szegényügyi ügyosztályban névmutatóval ellátott főkönyvben nyilvántartandók. Ha a segélyezett anyagi viszonyai jobbra fordulnak, a segély beszüntetendő. Ha pedig annyira javulnak, hogy a kapott segélyt könnyen megtéríthetik, a visszatérítésre kötelezhetőek. A 14-től 20-ig következő §-ok kimondják, hogy a koldulás a főváros egész területén tilos s ennek meggátolására segédkezet nyújtani a rendőrség lesz hivatva. A koldusok letartóztatandók s a helybeli illetőségűek az illető kerületi előljáróságnak átadandók, idegenek kitoloncolandók. A ker. előljáróság a munkaképest munkára szorítja, a munkaképtelent segélyezi. Kolduláson ért

¹ Társadalompolitikai feladataink. Az 1926 okt. tartott közegészségi és társadalompolitikai országos értekezlet munkálatai. Szerk.: Vass J. megb.-ból: Balogh A. és Kovrig B. Bp. 1927.; 89–109. old.

² Ugyanott.

³ Liber Endre: A szegényügy szervezete. Városi Szemle, 1927.; 558. old.

gyermekük szüleiknek adandók át. Ezek nemlétében tápszülőknél, 12. életévük betöltése esetén tanoncképen helyezendők el. Szülők, rokonok, vagy mások, kiknek gondozása alatt gyermekek állanak s őket koldulásra szoktatják, vagy szorítják, 20 frt-ig terjedhető pénzbírsággal fenytendők, Visszaeső koldusok 3 hótól 1 évig terjedhető időtartamra kényszerdologházba küldetnek.

A koldulás és csavargás meggátlása végett még a következők rendeltettek: „Minden idegen, ki munkakeresés végett a fővárosba jön, tartozik megérkezése után 24 óra alatt a rendőrségnél jelentkezni s ott igazolni, hogy bizonyos időre elégséges élelmi költséggel el van látva, vagy foglalkozást nyert, mely esetben a rendőrségtől bizonyos időre szóló tartózkodási jegyet nyer, ellenkező esetben pedig kötött útlevéllal hazájába visszaküldetik.

b) A fővárosba érkezett idegen munkásoknak, vagy más idegen egyéneknek, kik nem igazolhatják magukat, hogy elégséges élelmi költséggel el vannak látva, 24 órán túl szállást adni tilos;

c) Minden háztulajdonos, vagy annak megbízottja és a családfő, ki a b) pont alatt említett egyéneket befogad, köteles azokat a rendőrségnél 24 óra alatt bejelenteni”. Aki a fenti rendelkezéseket áthágja, pénzbírságot fizet.

Az itt ismertetett szabályrendeletet a belügyminiszter 1876. évi augusztus hó 25-én 40.021. sz. a. kelt leiratával hagyta jóvá. Leiratában kifogásolja, hogy a rendszabály a szegényügynek csak egyes részeivel foglalkozik s nem öleli fel minden ágát. Így pl. a szegény gyermekek és lelencek segélyezéséről, iskoláztatásáról; a szegény betegek ápolásáról, a szegények temetéséről, az idegen illetőségű szegények ideiglenes segélyezéséről említést sem tesz stb. Továbbá nem intézkedik a szegényügyi statisztikának létrehozásáról, mely egyedüli alapja a szegényügy helyes megismerésének és kezelésének. Ehhez igazodva, kiegészítendőnek tartja a szabályrendeletet, mely azonban így is hiányt pótol.

A szabályrendelet tehát, mint azt a jóváhagyó miniszteri leiratból látjuk, már keletkezési idejében sem felelt meg a követelményeknek. A fenti észrevételeken kívül azonban még számos hibája volt. Így nevezetesen, hogy a szegényügy ellátásába a társadalmi erők bevonását és felhasználását elmulasztja s a szegényügyi ellátást teljes egészében a kerületi előljáróságok vállaira teszi.

Az idegenek bejelentésével kapcsolatos intézkedések pedig már eleve (s azután is) kivihetetlenek voltak, tekintve, hogy az időtájt bejelentési hivatal még nem létezett, csak 1880-ik év óta lépett életbe s akkor is az idegenek itt tartózkodására megkívánt feltételek bevallására nem terjedt ki.¹ A koldusügyet egyenesen rendőrügynek tekinti s sem ennek, sem pedig a koldusokat termelő szegénység okainak kifürkészésével s megszüntetésével nem foglalkozik.

A szabályrendelet sem elvileg, sem gyakorlatilag nem felelt meg s mégis, mindennek ellenére 1905-ig nem sikerült új szabályrendeletet életbeléptetni, bár Horváth János tanácsnok ez irányban több ízben tett javaslatot. 1889 március hó 30-án tett javaslata² bevezetéséből megtudjuk, hogy egy új szabályrendelet megalkotása már 1885 óta állandóan folyamatban volt s erre vonatkozólag előkészületeket tettek. Így nevezetesen többek között 1885-ben felhívta a fővárosi Tanács a statisztikai hivatala akkori igazgatóját, hogy „készítse el tervét, egy az egész szegényügyet felölelő statisztikának”. A terv hamarosan el is készült, de megvalósítására több módosítással csak 1900-ban került sor. Így csak 1905-ben jelenhetett

¹ Körösy J.: id. m. 19. old.

² Horváth János: Előadói javaslat a fővárosi szegényügy rendezése ügyében. Bp., 1889.

meg Kőrössy József szerkesztésében „Budapest székesfőváros szegényügye az 1900-1902. években” címet viselő első szegényügyi statisztikánk. Mégis 1889-ig nem találkozunk új javaslattal, melyből azonban soha szabályrendelet nem lett. Mindezek ellenére, érdemes, hogy vele közelebbről megismerkedjünk.

Horváth említett javaslata újítást képez az 1875-iki szabályrendelettel szemben, amennyiben teljes mértékben gondoskodik a gyermekellátásról. Még pedig a lelencekről, árvákról, valamint azon gyermekekről, akiket köteles gondviselőik anyagi szűkös helyzetük miatt önjelöltől fenntartani, nevelni, ápolni nem tudnak. A gyermekellátás rendszerint a gyermek 12. életévéig történik s két neme van: gyermeknevelési pótlék és gyermektartás. Gyermeknevelési pótlékban azon gyermekek köteles gondozói részesülnek, akik vagyontalanság, munka- és keresetképtelenség, vagy nagyszámú gyermekek mellett a kereset elégtelen volta miatt gyermekeiket (unokáikat) önjelöltől fenntartani és nevelni nem képesek. A gyermektartásnak két módját említi: 1. Gyermekeknek tápszülőknél, gyermekmenhelyben, árvaházban, községi szeretetházban való elhelyezését; 2. A lelenc- és árvagyermek tartását. Hatósági tartásra csak a teljesen elhagyott lelencek és árvák helyezhetők el. Az elhelyezést a kerületi előjáróság intézi. A továbbiakban a gyermekellátás részletkérdéseiről szól, az igényjogosultság megállapításáról, a tényállás hatósági kinyomozásáról, elhelyezett gyermekek nyilvántartásáról, a tápszülőkről, a kerületi orvosok ellenőrzési kötelességéről, árva- és szeretetházi elhelyezésről, stb. – Újítás továbbá, hogy a munkaképeseket munkára szorítja és hogy a tíz szegényügyi kerületnek, – mely összeesik a közigazgatási kerületekkel – kisebb szegényügyi járásokra való felosztását javasolja, a társadalmi erők szociális munkába való bevonásával.

Felújítja az 1875. májusában megszüntetett szegényatyák intézményét, akik az egyes kerületekben a szegényügyi küldöttséget képeznek. A szegényatyai tisztsége tiszteletbeli és díjtalan állás s csakis azok viselhetik, akiknek községi választási joguk van, feddhetetlen jelleműek s akik ezen tisztséget felebaráti szeretetből hajlandók is viselni. Működésük 6 évre szól s a közgyűlés választja a tanács előterjesztésére és működési kerületükben kell lakniuk. A szegényatyák működését kiegészíti az árvaatyák és árvaanyák intézménye, kiknek feladatuk mindazokra a lelencekre és árvákra ügyelni, akik bármely községi alaphól segélyt húznak. A tisztség viselésének előfeltétele hasonló a szegényatyákéhoz, azzal a különbséggel, hogy a választói jognak feltétele az árvaanyákra nem vonatkozik. Kinevezésük az előjáróság javaslatára a tanács útján történik. Következőkben a szegényatyák, árvaanyák, árvaatyák, valamint a kerületi küldöttségek és előjárók ügykezelési utasításáról szól. Különösen ki kell emelnünk a következőket:

„Kötelességében áll a szegényatyának, hogy a szegénynek mindig jó tanáccsal szolgáljon, őt nyomorában segíteni iparkodjék s mivel a gyors segélynek kétszeres értéke van, hogy lehető siettetéssel megtegye mindazt, ami ezen rendszabály szerint a nyomor enyhítésére tehető.” Továbbá: „Az árvaatyák (árvaanyák) a kerületi előjáró által gondviselésükre bízott árvák testi és erkölcsi jönelvéléséről atyailag (anyailag) gondoskodni tartoznak. Feladatuk abban áll, hogy a gyermekek testi és szellemi fejlődésére felügyeljenek; miért is az árvaatyák (árvaanyák) a gondviselésükre bízott árvák testi, szellemi és erkölcsi állapotáról folytonosan tudomással bírnak és hajlamaikat megfigyelni tartoznak, hogy így jövő állásukra vonatkozólag kellő támpontokat lehessenek.” Újítás végül a szegényügyi statisztikára vonatkozó javaslata.

Mindezekből láthatjuk, hogy Horváth már 1889-ben javaslatában oly gondolatokat hozott felszínre, amelyek megvalósítását csak évek múlva, vagy még mai nap sem látjuk.

1893-ban életbelépett a kerületi előljáróságokat újjászervező 1893. évi XXXIII. t.-c, mely a szegényügyi közigazgatás ellátásában elsőfokú hatóságnak a kerületi előljáróságokat jelöli meg, közreműködésül melléjük állítva a kerületi választmányokat.

A nevezett törvény 18. §-ának 5. és 6. pontja a következőkben írja elő a ker. előljáróságok szegényügyi feladatait.

A kerületi előljáróság a tanács helyett eljár és gondoskodik a kerületben lakó szegény betegek, lelencek, gyámoltalanok orvosoltatásáról és ápoltatásáról; a kórházi ápolásra szoruló szegény betegek elszállításáról, azon halottak eltemetéséről, kiknek hátramaradottjaik nincsenek, vagy a temetésről vagyontalanságuk következtében gondoskodni képtelenek; mindez a fennálló szabályok értelmében.

A kerületi választmány szegényügyi feladatát pedig a 30. §. 3. pontja a következőben írja elő: A törvényhatóság által a szegényügyre az évi költségvetésben kerületenként megállapított összeg keretén belül a kerületben lakó szegényeknek a kerületi előljáróság előterjesztésére a fennálló szabályok értelmében pénzsegélyt engedélyez; javaslatot tesz a tanácsnak a szegényeknek az ápolóintézetekbe való felvételére nézve; intézkedik a kerületi előljáróság előterjesztésére, a közsegélyezésre szoruló árvák, lelencek, gondnokoltak és ideiglenes közellátásra szoruló gyermekek elhelyezése és neveltetése iránt és közreműködik azok felügyeleténél.

A 28. §. a másodfokú hatóságot a tanácsban jelöli meg, ahová a ker. előljáróságok határozatai és intézkedései ellen, amennyiben a fennálló törvények és szabályok nem intézkednek máskép, felelősséget van helye.

1898-ban a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről szóló 1898. évi XXI. t.-c. 8. §-a újabb kötelezettséget ró a fővárosra, amennyiben kimondja, hogy az illetőségi község gondozásának és ellátásának kötelezettsége alá esik:

a) a kórházi vagy gyógyintézeti ápolásban nem részesülő, vagy arra nem minősített betegek, továbbá

b) a kórházakból vagy gyógyintézetekből elbocsátott gyógyíthatatlan betegek és gyógyíthatatlan, de nem közveszélyes elmebetegek, továbbá ártalmatlan hülyék, siketnémák, vakok, nyomorékok, végül a talált, valamint a hatóságilag elhagyatottak nyilvánított gyermekek, ha 7 éves korukon túl vannak.

Azonkívül az idézett törvény felhatalmazást ad, hogy a belügyminiszter rendeleti után szabályozza a községek közsegélyezési módját és mértékét. A rendelet hamarosan 1899 május havában 1899/51.000. B. M. sz. alatt meg is jelent, mely több irányban újítást tartalmaz, így nevezetesen, hogy az 1898. évi XXI. t.-c. 8. §-ának *a)* és *b)* pontja értelmében az illetőségi község által gyakorlandó közsegélyezés módjának és mérvének megállapításán kívül kimondja, hogy a közsegélyre szorulókat átmenetileg köteles azon község is segélyben részesíteni, ahol tartózkodása alkalmával a szükség előállott, azzal, hogy mihelyt a közsegélyre szoruló illetősége megállapított, az illetőségi község köteles a közsegélyezettet a tartózkodási községtől átvenni; továbbá minden község köteles 1 éven belül a helyi viszonyoknak megfelelő szabályrendeletet alkotni. A 3. §. a közsegélyezettek törzskönyvi nyilvántartását írja elő. A 19. §. pedig kimondja, hogy az így előállott költségek fedezéséről minden község költségvetésileg köteles gondoskodni és (21. §.) évenként hivatalos jelentést készíteni. Azonkívül megállapítja a közsegélyezési hatóságok szerveit, így nevezetesen Budapestre vonatkozólag a közsegélyre szorulóknak ügyeinek ellátását a tanács, a kerületi előljáróságok és kerületi választmányok hatáskörébe utalja.

A rendelet által 1 éven belül elkészítendő szabályrendelet, a közben alkotott törvények

figyelembevételével kínos és évekig tartó vajúdással, 1905-ben 944/1905. kgy. szám alatt végre megszületett s jóváhagyás után 1906 január 1-én lépett életbe. (Az 1903-ban alkotott szabályrendeletet a belügyminiszter módosítás végett visszaküldte!)

A szabályrendelet, figyelemmel az 51.000/1899. B. M. sz. rendeletre, nem tesz különbséget az 1872. évi XXXVI. t.-c. 105. §-ában, valamint 1898. évi XXI. t.-c. 8. §-ában felsorolt közsegélyre szorulóknak között, hanem a székesfővárosban lakó összes szegényekre kiterjed gondoskodása, legyenek azok budapesti illetőségűek, avagy nem. Az idegen illetőségűekkel szemben mindössze az a megszorítása, hogy a velük szemben gyakorolt közsegélyezés csak átmeneti lehet s csak a létfenntartáshoz legszükségesebbre szorítkozhatik mindaddig, amíg az illetőségét meg nem állapítják, amikor is az illetőségi község ellátási kötelezettsége lép helyébe. Fontos intézkedése, hogy a szegényügy ellátásába a társadalmat bevonja; megállapítja a segélyezési nemeket, valamint annak mértékét. Azonkívül nemcsak az anyagi nyomort, hanem azontúl az erkölcsi és szellemi nyomort is enyhíteni törekszik. Fontos szempontja továbbá a megelőzés s ha már ezzel elkésztett, a segélyezésnek oly mérvét írja elő, mellyel a közsegélyre szoruló ismét talpraállítható. Elveti az alamizsnaosztogatás rendszerét, a pénzbeli segélyezést azon esetekre korlátozva, amikor más megoldás pillanatnyilag nem kínálkozik.

A következő segélyezési nemeket állapítja meg:

1. Rögtöni, illetve az esetről esetre való segélyezést.
2. Állandó havisegélyt.
3. Kenyér, tüzifa, szén stb. természetbeni segély.
4. Népkonyhákban való étkezés.
5. Szükséglakások.
6. Ingyen orvoslás.
7. Ingyen szülésznő.
8. Ingyen gyógyszerek rendelése.
9. Gyógyászat segédeszközök rendelése.
10. Iparosoknak szerszámok és eszközök kölcsönzése.
11. Önkéntes foglalkoztató műhelyek.
12. Ruhaneműek osztása.
13. Napközi otthonok iskolásgyermekek részére.
14. Felvétel a szeretetházba, árvaházba, szegényházba.
15. Ingyen temetés.

Az új szabályrendelet a vegyes segélyezési rendszer alapján áll. A hatáskört a tanács és a kerületi előljáróságok között megosztja. A központi legfőbb irányítás és vezetés s a zárt szegényügy kezelése a tanács, míg a nyílt szegényügy és végrehajtás a kerületi előljáróság feladata. A tanács mellé közjótékonyági bizottságot, a kerületi előljáróságok mellé kerületi közjótékonyági bizottságot szervez. E bizottságokon keresztül lép kapcsolatba a társadalom és a hatóság. A központi közjótékonyági bizottság tagjai a törvényhatósági bizottság kebeléből választott 20 tag (ma 40). Elnöke a mindenkori ügyosztályvezető tanácsnok. Ülésén tanácskozó joga van a kerületi közjótékonyági bizottságok, jótékonyági egyesületek és intézetek egy-egy kiküldött tagjának. A kerületi közjótékonyági bizottságok tagjai a kerületi választmány tagjai, azonkívül a mindenkori előljáró, mint elnök által kinevezett szegénygyámok. Ez utóbbi bizottságot 120/1908. kgy. sz. határozat átszervezte kerületi közjótékonyági és gyermekvédő bizottsággá. Üléseit havonta legalább egyszer tartja, melyen a kerületben lévő hitfelekezetek lelkészei, a szegény betegeket gyógykezelő kerületi orvosok, a kerületi rendőrkapitány és az iskolaszékek elnökei és gondnokai stb. résztvesznek. Feladatuk a tanácsot, illetőleg az előljáróságot közjótékonyági teendőiben támogatni.

A kerületi közjótékonyági és gyermekvédő bizottság hatáskörét a szabályrendelet 24. §-a a következőkben állapítja meg:

1. Figyelemmel kíséri a kerület szegényügyi viszonyait, valamint a magánjótékonyági egyesületek működését és azokkal állandó összeköttetést tart fenn, hogy a segélyezés gyors, egységes és megfelelő legyen.

¹ E rész összeállításánál az idézett szbr.-ek és t.-c.-ekén kívül figyelemmel vagyok: Bárczy István: A szfv. népjóléti igazgatásának szervezéséről c. előterjesztésére, Bp. 1916. és Bolgár Elek: A szociálpolitika, lásd Negyven éves Budapest, Bp. 1914.; 600–646. old. levő tanulmányára.

2. Kezdeményezi, előmozdítja a kerületben oly egyesületek alakítását, amelyeknek célja a hatósági segélyezésnek társadalmi utón való kiegészítése, továbbá kezdeményezi foglalkoztató műhelyek, népkonyhák, munkatermek, szükséglakások létesítését stb., közreműködik ezek felügyeletében.

3. Kinyomozza és ellenőrzi a kerületben lakó közsegélyre szorulókat.

4. Állandó és rögtöni segélyeket engedélyez.

5. Javaslatot tesz a tanácsnak, hogy a magát eltartani képtelen, közsegélyre szoruló, a szegényházba felvétessék.

6. Jótékonyági gyűjtéseket rendez.

7. Felügyel a vagyontalan, de közsegélyre nem szoruló árvák, továbbá a dajkaságba, illetve tartásba adott gyermekek ápolására, nevelésére és gondozására.

8. Javaslatot tesz gyermekeknek árvaházba stb. elhelyezése iránt.

9. Gondoskodik arról, hogy szükség esetén a bizottság tagjai a gyámi tisztet elvállalják.

10. A kerületben lakó mindama kiskorúak felett, akik támogatásra szorulnak, a patrónusi tennivalókat ellátja.

A kerületi előjáróságok és kerületi közjótékonyági bizottságok működését a kerületi általános közjótékonyági egyesületek egészítik ki, amelyek a segélyezést a kerületi előjáró, mint mindenkori elnök útján nyújtják. A szegényügy a kerületi szegényelőadó kezében összpontosul. Itt tartoznak jelentkezni a segélyre szorulóak, akik a nyomozás megejtése után a szükséghez képest részesülnek segélyben, ellátásban stb. A szükséges nyomozás megejtését a szegénygyámok végzik. Állásuk tiszteletbeli. Feladatuk a kerületükben kiosztott járásokban a szegények viszonyait szemmel tartani, megismerni s javítani. Szegényeknek pártfogással, tanáccsal stb. szolgálni.

A szegénygyám intézménye e szabályrendelet igen fontos újítása. Fontos újítás továbbá a szegényügyi statisztika, a kerületi nyilvántartó, mely a 8894/1911. sz. szabályutasítással kiegészült a központi szegényügyi nyilvántartóval. Ennek részei: a szegények nyilvántartója, a jótékonyági egyesületek nyilvántartója és a jótékonyági általános nyilvántartó.

E szabályrendelet 1916. év végéig volt érvényben, amikor is a háborús állapot új feladatok elé állította a hatóságot s szükségesnek mutatkozott a szegényügyi közigazgatást szélesebb alapokon nyugvó népjóléti közigazgatássá kibővíteni. Így alkotta meg a főváros a népjóléti igazgatás szervezéséről szóló szabályrendeletét, melyet a közgyűlés el is fogadott. Az új, 1092/1916. kgy. számot viselő szabályrendelet 1917. január hó 1-én lépett életbe, de nagyszabású, különösen a „Népjóléti Központ”-tal kapcsolatos feladatait a főváros nem tudta keresztülvinni, úgy, hogy 1924. év július havában a főváros közgyűlése új szabályrendeletet fogadott el, amely azonban még jóváhagyva nincs.

Az 1916-os szabályrendelet kettős feladatot tűz ki: a főváros teljesíti a szegényellátás tekintetében reárott törvényes feladatokat, azonkívül, amennyiben ezt saját gazdasági ereje, továbbá a társadalom áldozatkészsége, valamint más, e célra szolgáló jövedelmi források megengedik, szélesebb körű népjóléti működést fejt ki, anélkül azonban, hogy errenézve bárkivel szemben kötelezettséget vállalna.

Kimondja, hogy a közsegítség, mint a székesfőváros és a társadalom által adott gyámoltás, nemcsak a létfenntartáshoz, hanem a gyermekek tanításához és rendes felneveléséhez, valamint az arra rászorulóak gazdasági és társadalmi megerősödéséhez, szellemi művelődésének fejlesztéséhez, jobb élelmezéséhez, egészségének, lakásviszonyainak javításához, nemesebb

szórákoztatásához, stb. szükséges eszközök nyújtására is kiterjed. Ennek megfelelően a közsegítség általában kétféle: vagy csupán a szegényellátás szűkebb körére, vagy a népjóléti gondozás tágabb körére is terjed. (10. §.)

A népjóléti gondozás tágabb körébe tartoznak: ingyenes jogvédelem és tanácsadás, munka- és állasközvetítés, foglalkoztató műhelyekben való munkaadás, népegészségügy, anya- és csecsemővédelem, gyermekvédelem, népművelés, népélelmezés, lakáskérdés, támogatásra szoruló iparosok és kereskedők segítése, cselédügy, a népgondozó tevékenység és ennek keretében különösen a népjóléti megbízottak tevékenységének szervezése és irányítása. (11. §.)

A szegényellátásnak is a maga szűkebb körében lehetőleg olyannak kell lennie, hogy általa a közsegítésre szoruló, hacsak nem végleg munka- és keresetképtelen, ismét kereső tagjává legyen a társadalomnak. A szegényellátás lehet: 1. pénzsegély és pedig rögtöni, vagy esetről-esetre való segélyezés és havi segélyezés; 2. természetben nyújtott segély és pedig: kenyér, tűzifa, szén, tej, világítóanyag, mosószer, stb. nyújtása, díjtalan étkezés, ruhasegély csecsemők, gyermekek és felnőttek részére, lakásadás a szükséglakásokban; 3. beteggondozás és pedig ingyen orvoslás, ingyen gyógyszerrendelés, gyógyászati segédeszközök rendelése, betegség esetén való házi ápolás, szülésznői segély ingyen nyújtása, fürdők díjtalan használata; 4. intézeti ellátás, mely a szegényházakban, árva- és szeretetházakban vagy egyéb jótékony intézetekben való elhelyezésből és ez intézetekben való gondozásból, illetve az árva és szeretetházakban a gyermekek neveltetéséből is áll; 5. ingyenes temetés. (12. §.)

A népjóléti igazgatás központi szerve a tanács. Hatásköre hasonló az előbbi szabályrendeletéhez, kibővítve népjóléti feladatkörrel. Mellette mint véleményező- és javaslattevő szerv egy új intézmény, a Népjóléti Központ működik. Feladata a társadalmi népjóléti tevékenységnek egységes működését irányítani és a hatóság hasonló irányú működésével összhangba hozni.

A tanács mellett közjótékonsági hatáskörében a közjótékonsági bizottság áll. A közjótékonsági bizottság általában felügyel a székesfőváros által kezelt közjótékonsági intézetek vagyonára, azok kezelését ellenőrzi; az intézetek igazgatását ellenőrzően és vezetően figyelemmel kíséri, szóval minden irányban odahat, hogy az intézetek emberszerető feladatuknak minél inkább megfeleljenek. (23. §. f) pont.)

A hatósági végrehajtó szerv továbbra is a kerületi előljáróság, mely mellett támogatásul a kerületi népjóléti bizottság áll. Feladata azonos a kerületi közjótékonsági és gyermekvédő bizottsággal, kiszélesítve működése a népjóléti ügyekre is. Tagjai a népjóléti megbízottak. Állásuk és feladatuk szintén tiszteletbeli, azonos a szegénygyámokéval.

A népjóléti megbízottak tisztüket a tanács által kiadandó szolgálati utasításban megállapított alkerületi, vagy körzeti rendszer szerint töltik be. Egy-egy népjóléti körzet 20–30 alkerületet, illetőleg népjóléti megbízottat foglalhat magában. A közsegítésre szorulókat vizsgálat és felügyelet végett a kerületi előljáróság e beosztás szerint utalja az illető népjóléti körzet elnöke útján, esetleg közvetlenül a népjóléti megbízottakhoz. (36. §.)

Minden népjóléti körzet élén az elnök áll, aki vezeti a körzet összes ügyeit. Legfőbb kötelessége, hogy a népjóléti megbízottakat tisztük helyes betöltése céljából tanácsokkal és útbaigazításokkal ellássa.

Az új 1014/1924. kgy. számmal elfogadott, még kormányhatóságilag jóvá nem hagyott szabályrendelet az 1916. évi szabályrendeletet általánosságban véve tulajdonképpen meghagyja s csak a változott viszonyok figyelembevételével módosításokat tartalmaz. Így megszünteti a Népjóléti Központot s helyette népjóléti bizottságot létesít (25. §.), a népjóléti megbízottak helyébe pedig népgondozókat helyez. (35. §.) Megszünteti a központi közjótékonsági nyilvántartót s csak a kerületi előljáróságot kötelezi azok vezetésére, stb.

Pest, Buda egyesítése után Budapest székesfőváros, amint láttuk, a szegényügy kezelését szabályrendeleti utón szabályozta. Az 1872. évi 105. §., valamint az 1898: XXI. t.-c. 8. §.-a és az 1899. évi 51.000. sz. B. M. r. értelmében a törvényszabta kötelezettségeinek megfelelni igyekezett. A szegényügy kezelését szélesebb körű népjóléti gondozássá azonban csak 1916-ban Bárczy István dr., Budapest székesfőváros nagyjermű polgármestere kezdeményezésére a „Népjóléti igazgatás szervezése” címet viselő szabályrendelettel bővítette ki. Ezt megelőzőleg azonban már voltak egyes kimondottan népjóléti intézményei: így nevezetesen az úgynevezett szükséglakások, a Népszálló és a Népház, stb. A szegényügy és a népjóléti gondoskodás kezelése, amint láttuk, első fokon a kerületi elöljáróságok útján történik, a mellettük működő kerületi választmány, a kerületi közjótékonyági és gyermekvédelmi bizottság, majd később népjóléti bizottság közreműködésével. Ennek tagjai mint szegénygyámok, majd később mint közgyámok, városi gyámok, népjóléti megbízottak, (most népgondozók) működtek s feladatuk könnyebb és pontosabb ellátása végett a fővárost kerületekre, a kerületeket alkerületekre osztották, minden egyes megbízott határozott területet kapva, még pedig úgy, hogy lehetőleg kevés számú család tartozzék egy megbízott pártfogása alá, hogy annál sűrűbben foglalkozhassak a megbízott pártfoglaltjaival, megismerve körzetében minden szükségben lévő, bajait, kívánalmait, stb.

Jelenleg a kerületekben a szegényügy ellátását egy azzal külön megbízott előadó látja el. A népgondozói intézmény még nem működik, így a tíz szegényügyi kerület, mely összeesik a közigazgatási kerülettel, további alkerületekre nem is oszlik. A szükséges nyomozásokat hivatalból kirendelt kezelőtisztek végzik.

Másodfokú szegényügyi s 1916-tól népjóléti hatóság a városi tanács, hatásköre a központi vezetés, irányítás és felügyelés, valamint a zárt szegényügy kezelése.

E két hatóság feladata a zárt és nyílt szegényügy, 1916-tól a szélesebb körű népjóléti gondoskodás ellátása.

Ennek érdekében a következő intézmények állanak rendelkezésére: szegényházak, árvaházak, árvaházi üdülőtelepek, szükséglakások, népszálló, V. ker. népház, népfürdők, stb.

Lássuk ezeket az intézményeket külön-külön:

SZEGÉNYHÁZAK

Feladatuk teljes ellátást és ápolást adni mindazon, főleg elaggott, mindkét nembeli szegény embereknek, akik munka- és keresetképtelenek, teljesen vagyontalanok s a törvény értelmében eltartásra képes és kötelezhető rokonaik nincsenek. A budapesti illetőségűek – amennyiben hely van, – véglegesen, nem idevaló illetőségűek pedig illetőségük megállapításáig ideiglenesen, az eltartásukra köteles illetőségi hely terhére vétetnek fel.

A felvételre igényt tartók az illető kerületi elöljáróságnál jelentkeznek, ahol kérelmüket jegyzőkönyvbe veszik. A bemondott adatok s a kérelmező testi s anyagi állapotának megvizsgálása után a kerületi elöljáróság a jegyzőkönyvet a szükséges okmányok (illetőségi bizonyítvány, születési anyakönyvi kivonat, stb.) csatolásával pártoló, vagy elutasító javaslatával a székesfőváros tanácsához terjeszti fel, mely a felvételtől határozatot hoz. A kedvező eredményről úgy a folyamodót, mint a kijelölt szegényház gondnokát értesítik.

Budapest székesfőváros jelenleg három szegényházat, ill. 1926 óta új néven: szeretet-házat tart fenn. Ezek közül a legrégebb a VII., Alsóerdősor-utca 7. szám alatt lévő

ERZSÉBET SZERETETHÁZ,

vagy, amint azt megalapításakor nevezték, „Elisabethinum szegényápolda”.

„Létesülését amaz ünnepélyes örömnappak köszöni, mely felséges császárunk s királyunkat, I. Ferenc Józsefet, Felséges császárnénk és királynénk Erzsébettel a házasság szent köteléke által egyesíté.”

„Hogy e nap: 1854 április 24, évenként megújuló örömnapp legyen Pest város szegényeinek, a városi községtanács elhatározá azok számára egy menhelyet, egy ápodát állítani. mondja Rózsay József az intézet egykori főorvosa.¹

Létesítését azonban már előkészítették az 1762 majd későbbi években egy szegény-ápodá építésére tett „nagylelkű adakozások és kegyes hagyományok”,² valamint azon körülmény, hogy a Pesti Asszonyi Jóltevő Egyesülettől 1833-ban átvett s ez időben már két fiókkal működő szegényápodá nem felelt meg a követelményeknek. Ily előzmények után Pfahler Ferenc szegényügyi igazgató és községtanácsnok, „a nemeskeblű emberbarát s a szegények fáradhatatlan pártfogója”, valamint Rózsay József 1852-ben tett javaslatukkal rábírták a községtanácsot egy új szegénygyámolda építésére. Azonban az építkezés a „kellő pénzösszlet” hiánya miatt nem kezdetett meg s véglegesen csak a jelzett „örömnappnapon” határozottatott el. Az építkezés valóban meg is indult s az intézet főhomlokzata 1856-ban 286 egyén befogadására készen állott.³ 1866-ban, Rózsay szerint 300 egyénre volt rendes helyük, de a szűkölködők nagy száma miatt 333 egyénnek volt kénytelen helyet adni. Statisztikai kimutatása szerint 1830-tól 1866-ig (az átvett szegénygyámolda forgalmát is ideveszi, melynek közvetlen utóda az Elisabethinum) 1027 férfit és 1141 nőt, összesen 2168 gyámoltat ápodtak. Életkorosztályuk szerint legtöbben a 60–70 év közöttiek voltak. 100 éven felül hat nőt ápodtak. Foglalkozás szerint 1007 kézműves, 49 volt katona, 15 művelt osztálybéli, 1097 kézműnélküli volt. Tekintetbe véve az itt ápodt 1141 nőt, valószínű, hogy a kézműnélküliek ezek közül kerülhettek ki. Felvételtkor jelen volt betegségek közül az „aggkorhadás” vezet (794), majd a hűdés (248), a gümőkór (126), légrekedés (103), stb.⁴

Az intézet dohány-utcai szárnyát 1877-ben, Péterffy Sándor-utcai szárnyát 1882-ben építették.⁵ 1928-ban 883 ápodtat volt képes befogadni.⁶

A nagyszámú jelentkezőre való tekintettel kénytelen volt azonban a főváros az intézete-fiókintézettel ellátni, így 1902 óta, jelenleg 171 ápodt befogadóképességgel, VII., Izabella-utca 31. sz. alatt van az I. sz. fiókintézet, míg 1919 óta, jelenleg 371 ápodt befogadóképességgel, VIII., Alföldi-utca 6–8. sz. alatt a II. sz. fiókintézet.

A betegek és nem közveszélyes elmebajosok ápodlására a főintézet kórházzal rendelkezik, ahol 1928-ban 535 beteg ápodt nyert gyógykezelést.

Cipész-, szabó-, lakatos-, asztalos- stb. műhelyük van, ahol az ápodtak önkéntesen foglalkozhatnak. Szórakozásukra szolgál a minden terembe bevezetett hangszórós rádió, amely a tehetetleneknek valóságos áldás.

Szintén régi a budai szegényház is, a

SZÉKESFŐVÁROSI SZERETETOTTHON,

I. kerület, Attila-utca 63. sz. alatti épületben, mely eredetileg Gróf Sándor tulajdonában, annak istállóit és kocsiszínjeit képezte. Buda város hatósága ezt megvásárolva, 1867-ben ala-

¹ Rózsay József: Sz. kir. Pest városi Elisabethinum szegény gyámoldájának történeti vázlat. Pest, 1866; 5. old.

² Rózsay: id. m. 6. old.

³ Rózsay: id. m. 10. old.

⁴ Rózsay: id. m. B) tábla.

⁶ Bp. Szfőváros Közigazgatási Évkönyve 1926. XIV. évf. 416. old.

⁷ Bp. Szfőváros Közigazgatási Évkönyve 1928. XVI. évf. 452. old.

kitotta át szegényházzá, amikor is a Régi Szent János kór- és szegényházban elhelyezett szegényeket helyezte ide s ott a szegényházat megszüntette. (Lásd az I. fejezetben elmondottakat!)

„Ez az intézet kapta először, még 1924-ben a főváros tanácsának rendelkezése folytán a „Szeretetotthon” nevet.”

„Ebben az intézetben 320 ápolat befogadására van hely; itt főként nyugdíjasok és olyan középosztálybeli szegények nyernek elhelyezést, akik tartásdíjukat egészben, vagy részben fedezni tudják.”¹

A székesfőváros harmadik szegényháza a

KAMARAERDEI SZERETETOTTHON,

I. kerület, Kőérbereki-dűlő, 15.877. hrsz., 1913-ban nyílt meg. Körülbelül 30 magyar holdnyi kertgazdasággal kapcsolatos, ahol a még dolgozni bírós akaró ápolat foglalatostkodhatnak. Az intézet élelmezéséhez szükséges nyersterményeket csaknem maguk állítják elő. Munkájukért napidíjat élveznek. 1928-ban 290 ápolat talált itt otthont. 55 ágyas kórháza is van, ahol átlag 50 ápolat áll állandó gondozás alatt.

*

Mind a három szeretetotthonban a kórházi ápolat és a betegek ápolását a világiakon kívül a Szent Vincéről elnevezett rend irgalmas nővérei látják el.

Az intézetek összes befogadóképessége nem egészen 2000. Az itt nyert gondozás és ápolat mintaszerű. Azonban a növekvő szükséggel szemben a befogadóképesség nemcsak csekély, hanem már most is annak határán túl van, ennek következtében a zsúfoltság igen nagy.

Nincsenek a hálótermeken kívüli nappali tartózkodásra szánt helyiségek, nincsen étkezőterem, úgy, hogy az étkezés is a hálótermekben történik. „Az „Erzsébet Szeretetotthon” összes ápolatjai, úgy az egészséges, mint a beteg, sőt tüdőbeteg ápolat egyetlen nagy épületben vannak elhelyezve, ami ellentétben áll a közegészségügyi követelményekkel.”² A budai és kamaraerdei szeretetotthon épülete oly rossz állapotban van, hogy ennek következtében dohosak, nedvesek és az egészségre ártalmasok.

Tekintetbe véve mindezeket, valamint a visszautasított felvételt kérők nagy számát, a székesfőváros, Bresztovszky Ede bizottsági tag indítványára, új szeretetotthon építését vette tervbe és a telket X. kerület, Maglódi-úton ki is jelölte. Az új szeretetotthon 1600 ápolat lesz képes befogadni, még pedig 960 egészséges, 120 házaspár, 280 beteg és 120 tüdőbeteg ápolat. Tüdőbetegek és egyéb betegek részére külön-külön épület fog szolgálni.³ (Az építési tervek a Nemzeti Újság 1929 március 24. és következő vasárnapi számainak képes mellékleteiben láthatók.)

A szükséglet 100%-ig azonban ezzel sem lesz kielégítve, legalább is a közel kétszerakkora lakosságú Bécsnek több mint 10.000 szegényházi ápolatjához viszonyítva, legkevesebb 5000 helyre volna szükségünk, nem beszélve arról, hogy viszont nálunk a nagyobb nyomorúság még több szükségben levő igénylőre enged következtetni.

Bresztovszky Ede törvényhatósági bizottsági tagnak a pénzügyi bizottságban elhangzott beszéde szerint az 1,800.000 lakosú Bécsnek 10.022 szegényházi ápolatja van; az 1,100.000 lakosú Hamburgnak 3303; a 3,800.000 lakosú Berlinnek 7.418; a 650.000 lakosú Drezdának 2949;

¹ Liber Endre: A szegény ügy szervezete. Városi Szemle, 1927. 565. old.

² Szföv. Közigazg. Évk. 1928. XVI. évf. 450. old.

³ Szföv. Közigazg. Évk. 1928. XVI. évf. 449. old.

a 960.000 lakosú Budapestnek 1464.¹ Ez utóbbi szám azonban igazításra szorul, mert Budapesten közel 2000 szegényházi ápolat van!

1928-ban közel 300 már beutalt szegényt, hely hiányában, a szegényházak nem tudtak felvenni.² Azonban e szám csak a már beutalt, fel nem vehető szegényekről nyújt képet. Míg az 1927. év végéig folyamodók száma 1016 volt.³ És hány arra rászoruló van, aki nem is tett kísérletet a felvételre, tudva, hogy kérése amúgy is reménytelen.

A székesfőváros gyermekvédelmi gondozásának szolgálatában a következő intézmények vannak:

ÁRVAHÁZAK

Célja a 6–10 éves korú egész- vagy félárva, vagyontalan gyermekek teljes ellátásáról, neveltetéséről és taníttatásáról gondoskodni. Legújabbán az a törekvés, hogy ez a korhatár már a három éves korra kitolassék.

A székesfőváros Mayer Ferenc fiúárvaházában ez a törekvés valóra is vált, amennyiben 1926-ban Liber Endre szföv. tanácsnoka felvételt hároméves korhatárra tolt ki.⁴ A felvétel minden év június havában a Fővárosi Közlönyben közzétett pályázat útján történik, ahol a pályázati feltételek is meg vannak adva. A hadiárvakat a népjóléti miniszter, a nem hadiárvakat az árvaügyi bizottság kijelölése alapján a „székesfőváros tanácsa utalja be az egyes megüresedett helyekre.

Budapest székesfőváros jelenleg 5 árvaházat tart fenn, ezek közül a legrégebb a

JÓZSEF FIÚÁRVAHÁZ,

VIII., Üllői-út 76. Alapítása „Pest város tanácsa 1J337. évi június hó 2-án tartott ülésében határozottatott el, amikor is a tanács a választott polgárság meghallgatása után elhatározta, hogy József nádornak életveszélyes betegségből való felgyógyulása emlékére, a közönség áldozatkészségének igénybevétele mellett, árvaházat épít s ezt örök emlékül József nádor nevére nevezi el.”⁵

Az intézet azonban csak 1843 április havában készült el Pest város jótékonyszívű polgárainak adományából s közremunkálásával. Az alapkövet Mária Dorottya főhercegnő 1841. évi június hó 19-én tette le. Az építést Pollák Mihály nagynevű építészünk díj nélkül vállalta.

1843 március havában kezdte meg működését 10 növendékkel. Eredetileg 12 növendék vett fel a város tanácsa, de két növendék felvétele utóbb megsemmisítettett.

A felvételhez szükséges volt, hogy a gyermek már 6 éves, pesti illetőségű, egészen árva és törvényes születésű legyen.⁶

Jelenleg 200 árva befogadására alkalmas, akik közül a fele a népjóléti és munkaügyi miniszter kijelölése alapján hadiárva. Az alapítástól 1925 végéig 1353 növendék nyert az árvaházban otthont és oktatást.⁷ Az árvák elemi és polgári oktatást kapnak, ipari és kereskedelmi pályára készítvén elő őket. Az árvaházban 14 éves korúig, a kiválóan tehetségesek és szor-

¹ 1929. évi (Bp. székesfővárosi) költségvetés tárgyalás. Bp., 1928.; 144. old.

² Szföv. Közigazg. Évk. 1928. XVI. évf. 449. old.

³ Szföv. Statisztikai Évk. 1928. XVI. évf. 961. old.

⁴ Szföv. Közigazg. Évk. 1926. XIV. évf. 424. old.

⁵ Schmall Lajos: A budapesti József-fiúárvaház története. Bp. 1893; 24. old.

⁶ Schmall Lajos: József-fiúárvaház id. m. 33. és köv. old.

⁷ Szföv. Közigazg. Évk. 1926. XIV. évf. 420. old.

galmasak kivételesen tovább is maradhatnak, ahol felsőbb kiképzetésükről gondoskodás történik.

Szintén régi a székesfővárosi

ERZSÉBET LEÁNYÁRVAHÁZ,

VII., Rottenbiller-utca 50. 1861-ben keletkezett, Weiss Bernát városi képviselő indítványára, aki alapítását 500 forintnyi tőkével kezdte meg. Több emberbarát adakozása folytán csakhamar annyi tőke gyűlt össze, hogy 1861 október havában az árvaház egyenlőre egy Gyár-utcában levő ház bérelt helyiségeiben megkezdhetette 9 árvával működését. 1865-ben, ugyancsak a Gyár-utcában, egy alkalmasabb helyiségbe költözik az intézet, de ez sem felelt meg a célnak.¹ Így Pest város közgyűlése 1870-ben az árvaháznak saját céljaira készült épület felépítését határozta el s a költséget meg is szavazta. Az építkezés gyorsan haladt, úgy, hogy 1871. évi augusztus elején az árvaház saját épületébe költözött.² Az Elisabethinum nevet valószínűleg 1868-ban nyerte, legalább is ez időtájtól említik e néven.³

A felvétel feltételei a következők voltak: budapesti és törvényes születés, 7-10. éves kor, egészséges testalkat, védhímlővel való beoltás. A növendékek addig maradtak az intézetben, amíg házi szolgálatra alkalmassá váltak, a kiváló szorgalmú és tehetséges növendékek azonban továbbképeztettek.⁴ Jelenleg általában 15 éves korúig maradhatnak a növendékek, a tehetségesek továbbképzésük befejezéséig. Férőhelyek száma 100. Az intézetben iskola már nincs, a növendékek mind külső iskolákban nyernek oktatást, így az intézetre a teljes ellátáson s gondozáson kívül a nevelés feladata hárul. A cél, hogy a növendékek jó, házias nevelésben részesüljenek. Ezt szolgálják a munkatermek is, ahol a növendékek varrnak, foltoznak, kijavítják ruhaneműiket, harisnyáikat, meghatározott heti óraszámban. A ház rendbentartása is az ő feladatukat képezi.⁵

A budai oldalon legrégibb a

MAYER FERENC FIÚÁRVAHÁZ

Nevét Mayer Ferenc es. kir. tábornoktól nyerte, ki 1857-ben bekövetkezett halálakor végrendeletileg 184.995 forint. 53 krajczár-t hagyományozott s tétetett le Buda szabad királyi főváros hatóságánál, hogy e pénzen, vallásra való tekintet nélkül, kizárólag budai származású szegény árva fiúk részére árvaházat létesítsen. Az így hagyományozott tőke azonban 1885-ig nem szolgálta rendeltetését. Az árvaház ugyanis csak ekkor építettett I. kerület, Krisztinavárosban, akis Svábhegy tövében, Városmajor-utca 31. sz. alatti telken.⁶ Célja alapszabályai szerint: „budapesti illetőségű, vagyontalan, 6–10 év közti teljes, vagy félárva fiúgyermeket egész a 14 éves kor eléréig felekezeti különbség nélkül, teljes ellátás mellett, ingyen felnevelni (fizető növendék az intézetbe fel nem vehető), értelmileg és vallásérkölcösen kiképezni, őket munkára tanítani és szorgalomra szoktatva odahatni, hogy magukat serdülő koruk elérkeztevel becsületes keresetmód mellett önerejükben tisztességesen fenntarthassák s a társadalomnak lehetőleg hasznos tagjaivá váljanak.”⁷

¹ Alkér Antal: Rövid történeti áttekintés a Pesti leányárvaház keletkezése és igazgatása felett. Pest, 1866. 1. és köv. sztan old.

² Rózsay József: Budapest szfőváros jótékonyági intézetei és egyletei. Bp. 1879.; 11. old.

³ Toldy László: A budapesti Erzsébet leányárvaház története. 1861–1866-ig. Bp. 1838.; 28. old.

⁴ Rózsay: Bp. Jótékonyági Intézetei, id. m. 11. old.

⁵ Szföv. Közigazg. Évk. 1926. XIV. évf. 422. old.

⁶ Mayer Ferenc-fiuárvaház ismertetése. 1886–1898. Bp., 1899.; 5. old.

⁷ Mayer Ferenc-fiuárvaház ismertetése, id. m. 8. és köv. old.

1885-ben befogadó képessége 75 növendékre terjed, első éveiben mégis 24, 44, 48 növendéket találunk s csak 1898-ban éri el a befogadóképesség határát. Nevelésben az intézet vezér-elve: „feleltetni az árvákkal ama veszteséget, mely őket szüleik elhunytával érte s pótolni ama szeretetet, melyet az édesanya és anya nyújthat gyermekének. Nevelni Isten- és ember-szeretetre, nevelni munkára és tiszta erkölcsösségre, nevelni bizalmatgerjesztő szeretettel, de mindamellettt jóságos szigorral, miként azt egy jónevelésű családapa és anya szokta tenni gyermekeivel; ez képezi legfőbb gondját az árvaház nevelőszemélyzetének.”¹

Iskolázást külső intézetekben nyernek, ezek elvégzése után a növendékek rendszerint iparos- vagy kereskedőtanoncoknak mennek. Jelenleg „Tanoncotthona” is van, ahol a tanoncok felszabadulásukig benn maradhatnak. A kiválóan tehetséges növendékek felsőbb tanulmányaik elvégzéséig az árvaházban maradnak. Jelenleg 68 árva talál itt otthont.

Szintén a budai oldalon fekszik a

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROSI SZERETETHÁZ

II. kerület, Marcibányi-tér 3. sz. alatt. Eredetileg dologház volt, majd később javítóintézet. Alapítási éve 1878. Mai címét 1883 december 27-én tartott tanácsülésből kifolyólag kapta. Célja 1881. év február 27-én tartott törvényhatósági közgyűlés határozata értelmében „helybeli lakosok, mindkét nembeli, 16 éven aluli munkakerülő csavargó gyermekeinek” megjavítása. Ily értelemben vett működését 1888. május 8-án kezdte meg, „amidőn a fővárosi elhagyott nevelésű gyermekek felvétele által azokat mentő karjaiba fogadta”. A növendékek rendes létszáma 50 volt s koruk szerint 6–20 évesig váltakoztak, vallásfelekezeti különbség nélkül. Szeretetteljes nevelési módszer szerint addig maradtak az intézetben, míg javulásukról meggyőződést nem szereztek. Itt a munka által, a munkára való nevelés elve mellett megtanulták a kertészetet és az asztalosság mesterségét.² Árvaházi jelleget csak jóval később kapott.

1917-ig csak elemi iskolai végzettséget szerezhettek, ez időtől azonban a középfokú iskolában továbbképezhetők. Jelenleg 75 árvát képes befogadni. A felvétel 6–12 éves kor között vallás- és illetőségre való tekintet nélkül történik, az intézetben 14 éves korúig maradhatnak, a tehetségesebbek felsőbb tanulmányaik befejezéséig. A növendékek rendszerint ipari pályára lépnek.

A főváros legújabb árvaháza a

KÖZSÉGI ÁRVAHÁZ

VI. ker., Erzsébet királyné-út 6. sz. alatt. Eredetileg Bernfeld Mór fiúotthon. 1912 október 8-án nyílt meg 14 árvával. Bernfeld Mór alapítványából létesült, rendeltetése szerint keresztény, szegénysorsú árvák ellátására. A székesfőváros 1922-ben 803. k. gy. sz. határozatával nevét „Községi Árvaház”-ra változtatta s egyben az intézet 42 növendékre való kibővítését határozta el. A növendékek külső iskolában taníttatnak s egész 14 éves korúig maradnak az intézetben. A tehetségesek további kiképzetésükig az intézetben maradhatnak.

A székesfőváros árvái üdüléséről is gondoskodik. Így nevezetesen Fonyód-Bélatelepen gróf Zichy Béla adománya folytán kapott 4560 négyszögöl területű villatelken 1925-ben épült fel a „Gróf Zichy Béla Árvaházi Üdülőttelep”. A telek a József fiúárvaház tulajdonát képezi, azonban a székesfőváros mind az öt árvaháza igénybeveszi. Az üdültetés minden év

¹ Mayer Ferenc-fiuárvaház ismertetése, id. m. 10. old.

² Szföv. Közigazg. Évk. 1926. XIV. évf. 425. old.

április havától szeptember végéig tart. Férőhelyeinek száma megnyitáskor 72, jelenleg 100. A költségek az egyes árvaházak költségvetését terhelik.¹

A másik üdülõtelep az „Anita-Otthon”, mely 1924 szeptember óta 4 hónapos csoportokban 15-15 árvának nyújtott állandó elhelyezést, 1926. év végén megszűnt. Az „Anita-Otthon” Hofer Kunó és gróf Dessewffy Ilona földbirtokosok Balsa községhez tartozó Balsa majorjukban saját költségükön tartották fenn, a fővárosnak csak a gyermekek felügyeletéről, neveléséről, tanításáról kellett gondoskodnia. Az üdülõtelep birtokcsere következtében szűnt meg.²

A leányok üdültetésére 1928-ban Balaton-Lellén két villát bérelt a főváros. Tervbe vétetett azonban részükre egy külön üdülõtelep létesítése, valamint mindkét nembeli 3-6 év között lévõ gyermekek részére építendõ árvaház, akik jelenleg árvaházba fel nem vehetők.³ Megvalósításukról a székesfőváros 1929-es költségvetése keretében már gondoskodott is. Az árvaházak összes férőhelyeinek száma jelenleg közel 650.

*

Szintén a főváros gyermekvédelmi gondozásának céljait szolgálják a napközi otthonok, az iskolásgyermekek étkeztetése, felruházása, stb., valamint az iskola-egészségügyi intézmény.

Ennek ismertetése azonban ehelyütt nem képezi feladatunkat. (Lásd székesfővárosi Iskolák, Iskolanővérek alatt.)

*

Ügyszintén itt kellene ismertetnünk a székesfőváros lelelcügyét, valamint a 7 éven aluli árvák és az anyagilag és erkölcsileg elhagyott gyermekek védelmét. Tekintve azonban azt, hogy ennek ellátása az 1901. évi VIII. és XXI. t.-c, valamint az ezt kiegészítő 2000/1925. N. M. M. sz. rendelet értelmében állami feladat s ez alatt nyer ismertetést (lásd: Állami gyermekvédelem) az ismétlések elkerülése végett tárgyalásába nem bocsájtkozom.

A budapesti illetőségi kiskorúak (és gondnokoltak) anyagi, szellemi és erkölcsi érdekeinek védelmét és előmozdítását egy külön szerv, a Budapest Székesfőváros Árvaszéke intézi. Minket érdeklõleg hatáskörébe a következõ ügyek tartoznak: gyámkirendelet; atyai hatalom s gyámi tiszt megszűntetése, a nevelés, ill. köteles atyai gondosság elhanyagolása esetén; házasságon kívül született gyermekek védelme, hivatásos gyámság; örökbefogadás; elhagyottá nyilvánítás az állami gyermekvédelemre való igényjogosultság megállapítása végett (átruházott hatáskörben a ker. eljáróságok végzik); erkölcsi romlásnak kitett vagy züllésnek indult gyermekek menhelybe utalása; fiatalkorú bűnözõk javítóintézetbe való utalása; hagyatéki ügyek stb.

*

Budapest székesfőváros, különösen a szegényebb néposztálya lakásinségének és lakásnyomorának enyhítésére a következõ intézmények szolgálnak: a szükségglakások, menhelyek, a Népszállás az V. ker. Népház. A

SZÜKSÉGLAKÁSOK

építését a szföv. közgyűlése 1909-ben, a nagyobb szabású községi lakásépítő programjának keretében határozta el. Rendelgetése, hogy átmenetileg hajlékot nyújtson mindazoknak, akik bármi okból (kilakoltatás, elemi csapás, építkezés, stb.) lakás nélkül maradtak. Lakbér

¹ Szföv. Közigazg. Évk. 1926. XIV. évf. 426. old.

² Liber: A szegényügy szervezete. Városi Szemle 1927. 569. old.

³ Liber: Ugyanott.

nincs; csak az üzemi költségekhez való hozzájárulás címén kell csekély összeget fizetni. Azonban rendszerint ezen csekély összeget sem tudják lakói megfizetni. Eredetileg csak meghatározott rövidebb ideig vehették igénybe, a lakásrendeletnek életbeléptetése óta azonban a rendelet szabályai e lakásokra is kiterjednek s így rendeltetésében korlátozott.

A szükséglakások szükséglakástelepek néven ismeretesek. Székesfővárosunknak hat ilyen szükséglakástelepe van. Budán az I. ker. Lenke-úton 14 lakással, Pesten a VI. ker. Babér-utcában 320 lakással, VII. ker. Alsóerdősor 26. sz. alatt 30 lakással, IX. ker. Mester-utca 69. sz. alatt 19 lakással, IX. ker. Vágóhíd-utca 15. és 22. sz. alatt két telep 180 lakással, 1926 óta X. ker. Ceglédi-úton 320 lakással. Összesen 888 lakás.

Ezekben lakott a szföv. Statisztikai hivatal kimutatása szerint (a Ceglédi-úti telep kivételével) 1927. év végén 17.208 felnőtt és 10.006 gyermek, összesen 27.314-en! 1922-ben ez a szám még csak 2556, 1925-ig 2000 körül mozog, míg 1926-ban egyszerre felugrik 27.101-re.¹ S azóta is állandóan emelkedik a forgalom.

Szükséglakásokat üresedés esetén a közjótékonyasági és szociálpolitikai ügyosztály utal ki.

HAJLÉKTALANOK MENHELYEI,

szintén a lakásnyomorúságon akarnak enyhíteni. Főleg a szegényebb néposztálybeliek veszik igénybe, akiknek rendszerint hozzátartozójuk nincs, sem tehetségük, hogy albérletben ágyat, vagy éppen lakást vehetnének ki. A menhelyek éjszakára nyújtanak szállást csekély pénzösszegért (jelenleg 20 fillér), amiért egy tál meleg levest is adnak. Minden jelentkező, aki a 20 fillért meg tudja fizetni s nem valószínű, hogy tisztátalan, a menhelyt éjszakáról-éjszakára igénybeveheti, ahol tiszta ágyon este 7 órától reggel 6 óráig, télen $\frac{1}{2}$ 7 óráig hálhat. Aki gyanút kelt, hogy tisztátalan, azt előbb a székesfőváros fertőtlenítő intézetébe küldik, ahol a fertőtlenítésen keresztülmenve, az intézet igazolványa alapján veszik csak fel. Új lakótól legtöbbször megkövetelik a fertőtlenítést. Reggel mindenki köteles a menhelyet elhagyni. Nincs a menhelyeknek egyetlen helyiségük sem, ahol a lakók nappal tartózkodhatnak. Így kénytelenek a menhely lakói az utcán tölteni szabadidejüket. S ha hozzátesszük, hogy rendszerint a legtöbbször az egész napja kénytelen-kelletlen szabad, akkor tiszta képet alkothatunk a nappal igénybe vehető helyiség szükségességéről. A felvételt minden nap meg kell ismételni. Az ágyak a jelentkezők sorrendjében igényelhetők. A visszatérő hajléktalanok rendszerint az előbbi napon használt ágyat kapják. Jelenleg az összes menhelyek állandóan zsúfoltak, ami a nagy gazdasági és lakásnyomorúságunkra vet élénk fényt. A székesfőváros négy menhelyet tart fenn. Ezek a következők: Hajléktalanok Menhelye Egyesülettől 1919 okt. 15-én átvett három menhely: 1. II. ker., Szegényház-u. 35. sz. alatt 1892 óta áll fenn, kezdetben 180 ágygal. 1908. évben az ágyak számát egészségügyi okokból 150-re csökkentették. 1927-ben 124 ágy férfiakra, 26 nők részére állt használatban; 2. VI. ker., Angyalföldi-út 2. sz. alatt. 1894 óta áll fenn. Fekvőhelyek száma férfiakra 295, nőknek 30; 3. VII. ker., Rottenbiller-u. 16. sz. alatt 1883 óta áll fenn. Férőhelyek száma 130 volt. 1908-ban közegészségügyi okokból 100 ágyra csökkentették. Csak férfiak vehetik igénybe.

A székesfőváros negyedik menhelye a

MENHÁZ A SZENVEDŐ EMBERISÉGNEK

címet viseli. VIII. ker., Alföldi-u. 9–11. sz. alatt van. Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület 1890-ben fennállásának 50 éves emlékére építette a székesfőváros által adományozott telken

¹ Szföv. Statisztikai Évk. 1928. XVI. évk. 968. old.

s fenntartására alapítványt tett. Eredetileg ingyen volt igénybe vehető. Jelenleg 1919 óta a főváros kezeli s tartja fenn. Férőhelyeinek száma férfiaknak 85, nőknek 55, összesen 140.

1927-ben, a Szföv. Statisztikai Évkönyv szerint, az összes menhelyek férőhelyeinek száma a következő volt:

Férfiaknak 602 ágy, nőknek 111, összesen 713 ágy. Forgalom pedig volt: 216.162 férfi, 38.703 nő, összesen 254.865. Ezek közül ingyenes férfi 702, nő 214, együtt 916. Üresen maradt ágyak száma férfiaknál 3506, nőknél 1215, összesen 4721 volt.¹

Az igénybevevők személyi adataira, foglalkozás, kor, stb. nincs kimutatásunk. Nagy általánosságban azonban mégis annyit mondhatunk, hogy legtöbbször a napszamosok, alkalmi munkások közül kerül ki, akiknek legnagyobb a nyomorúságuk. Találunk azonban itt tönkrement volt önálló iparosokat, ügynököket, nyugdíjas tisztviselőket, stb., a társadalom minden rétege úgyszólván képviselve van. A helyiségek ágyakkal zsúfoltak, kaszárnyaszerűek, barátságatlanok.

A székesfőváros egyik legszebb népjóléti lakásügyi intézménye

A NÉPSZÁLLÓ,

VI. ker., Aréna-út 150–152. sz. alatt, a Váci-úti gyártelepek középpontjában, 1912-ben épült.² Célja: az ágyrajárás csökkentése és a nőtlen munkásoknak való otthon-nyújtás. Ezt szolgálják a mérsékelt bérleti díjak mellett igénybevehető rendes és külön hálófülkék, utóbbiak valamivel nagyobbak, kényelmesebbek, saját villanyvilágítással ellátottak s a mosdó is a fülkében van. A többieknek közös a mosdójuk. A fülkéket este 7 órától reggel 8 óráig lehet igénybe venni, azon túl csak kivételes esetekben. (Pl. hivatásuknál fogva éjjel dolgozók.) A nappali tartózkodásra külön helyiségek szolgálnak, mint a társalgó nem dohányzók részére, a dohányzó, valamint a könyvtár, amely a Fővárosi Nyilvános Könyvtár kezelésében van s mint annak 4. sz. fiókja működik itt. Külön étkezőhelyisége van, ahol olcsón étkezhetnek délben és este, nemcsak a bennlakók, hanem bárki. Konyhája 1500 háromfogásos ebéd előállítására képes. Van fürdőhelyiségük, amelyet hetenkint egyszer vehetnek igénybe, ingyen a heti-, mérsékelt áron a napi-bérletesek. (Fertőtlenítőjük jelenleg nem működik.)

A gyengélkedők részére szolgál 12 ágygal a gyengélkedők szobája, ahol a kerületi orvos által szükség esetén gyógykezelésben részesülnek.

Van külön írószobájuk, ahol csendben végezhetik levelezésüket, valamint egyéb írni-valójukat.

Van külön borbély-, szabó-, cipésműhely, fehérneműtisztító, stb., amik mind a lakók kényelmét szolgálják.

A fülkék száma 438; ebből rendes 396, külön hálófülke 132. Jelenlegi bérösszege: rendes hálófülke heti 4.40 P, napi –.80 P, külön hálófülke heti 5.44 P, napi 1.20 P.

A lakók rendkívül vegyesek: minden társadalmi réteg képviselve van. Legtöbbször ipari munkások. Az értelmiségi osztálybeliek kb. egynegyedét teszik ki a lakóknak. Napszamosok, alkalmi munkások vannak aránylag a legkevesebben.

A Népszálló felépítését megelőzőleg Budapesten az 1910-es népszámlálás szerint 127.626 al- és ágybérő volt. Ez a hallatlanul magas szám adta a legfőbb lökést a székesfővárosnak lakásépítő programja megvalósításához. E program keretében épült fel a Népszálló is, amilyen intézményre még jó egynéhányra szükségünk volna, ha komolyan akarunk küzdeni

¹ Szföv. Statisztikai Évk. 1928. XVI. évf. 968. old.

² Schoditsch Lajos és Eberling Béla: Budapest székesfővárosi VI. kerületi Népszálló. Bp. 1914. c. m. figyelemeltartásával.

a minden tekintetben destrualó ágyrajárás ellen. Ez pedig csak úgy érhető el, ha minél több olcsó, de mindamellett az egészségügyi és szociális követelményeknek megfelelő lakásalkalmatosságot teremtünk. 1925-ben Budapesten az al- és ágybérlők száma 84.282 volt. Nemcsak lakásügyi, hanem egyéb népjóléti és kulturális feladatot szolgál az

V. KER. NÉPHÁZ,

V. ker. Vág-utca 12-14. sz. alatt levő telken épült, az 1909. évi lakásépítési program keretében.¹ 1911 április havában nyílt meg. Rendeltetése: egy helyen összpontosítva nyújtani mindazon szociális intézményeket, melyeket az igénybevevők a különböző intézmények szétszórtsága miatt egymástól gyakran igen távoleső helyeken lennének kénytelenek felkeresni. Ez nemcsak az igénybevevők, hanem az intézmény szempontjából is előnyös, mivel a különböző célnak szolgáló intézmények, egy helyen összpontosítva, egységes vezetés és áttekintés alatt jobban felelhetnek meg kitűzött céljaiknak. Nemkülönböztetve az igénybevevőknek is jobban szolgál, ha tudják, hogy különböző szociális bajaik orvoslására és kívánalmaik kielégítésére nem kell különböző intézményeket felkeresniük, hanem azokat egy helyen megtalálhatják. Törekvésében, már amennyiben az intézmények központosítását illeti, hasonlatos az angol settlementekéhez, bár annak lényegét, t. i. az értelmiségi osztálybeliek tényleges betelepülését s a telepen, settlementen, a testi munkással való együttlakást és együttélést, az állandó intenzív nevelő-vezető érintkezést nélkülözi. Éppen ezért nem szabad összetéveszteni a Népházat, amint több ízben tapasztaltam, a settlementekkel.

A Népház kezdettől fogva az V. ker. Általános Közjótékonyági Egyesület kezelésében van. Munkatársai is az Egyesület tagjaiból kerülnek ki. Az adminisztrációt azonban fizetéses tisztviselők végzik, akiknek alkalmazása a szokványos egyesületi szabályok szerint történik.

A megnyitás éveiben a következő intézményeket egyesítette magában:

Foglalkoztató műhely a munkanélküliek részére. Jelenleg évek óta nem működik.

Éjjeli szálló férfiak és nők részére csekély összegért. (Elsősorban a foglalkoztató műhelyben dolgozók vehették igénybe. A fennmaradó ágyakat bárki.) Jelenleg 251 ágygal működik. Napidíj 24 fillér. Felvételi szabályok azonosak a menhelyekéhez. 1928-ban 633 férfi és 99 nő vette igénybe. 1927-ben 244 ágygal 687 férfi, 96 nő, összesen 783 személy, 87.243 esetben.

Fertőtlenítő. Jelenleg nem működik. Az új lakókat felvétel előtt a székesfővárosi fertőtlenítők egyikébe küldik. (Lásd a Menhelyeknél elmondottakat.)

Kád- és zuhany fürdők az éjjeli szálló lakói részére.

Népkonyha. Olcsó ebédet és vacsorát nyújt. Bárki igénybe veheti. Naponta átlag 200 ebédet szolgáltatnak ki.

Gyermekotthon és gyermekétkező. 14 éven aluli gyermekek iskola utáni felügyeletére, gondozására és étkeztetésére.

Bölcsőde. Egyik leghasznosabb és legkedvesebb intézménye. Befogadóképessége: 50 kisdéd. Hivatásos óvónő vezeti az ügyelést. Reggel 6 órától este 7 óráig adhatják be a környékbeli munkára térő asszonyok kisdédjeiket, ahol kezdve a fürdőtől, külön s egyforma bölcsődei ruhába öltöztetve teljes ellátásban részesülnek.

Tanácsadó hivatal. Minden ilyenmű szociális intézmény nélkülözhetetlen szerve. Évek óta nem működik.

¹ Évkönyvei 1911-től; Hanvai Sándor: A székesfőváros szegényügyi közigazgatása és az V. kerület Népháza. Bp. 1914. és Lévné Freund Katinka: Az angol settlementek és a Népház. Bp. 1914. című munkák figyelemeltartásával.

Népkönyvtár és olvasóterem. Jelenleg mint a Fővárosi Könyvtár 7. sz. fiókja működik 1927. év végén 12.000 kötettel rendelkezett és 2124 állandó kölcsönzője volt. Kölcsönzési-forgalma meghaladta a 75.000 kötetet. Nagy közkedveltségnek örvend. Külön gyermekkönyvtára is van. A 70 ülőhellyel rendelkező olvasóteremben mindenki díjtalanul használhatja az összes napilapokat és folyóiratokat, valamint helyben használhatja a kézi könyvtárt.

Munkaiskola. 1928 szept. óta. Rendeltetése az elemi iskolát végzett leányok ipari munkára való előkészítése.

Melegedő szobák. A téli nagy hidegekben egyrészt az éjjeli szálló lakóinak nappali tartózkodására szolgál, másrészt bárki igénybe veheti.

A környék lakosainak kulturális képzésére szolgálnak a különböző tanfolyamok; szórakoztató előadások. Az ifjúság foglalkoztatására, szórakoztatására a különböző klubok, játszó délutánok stb.

A székesfőváros egyéb népjóléti intézményei között igen hasznos helyet foglalnak el a

NÉP- ÉS DUNA-FÜRDŐK

Céljuk olcsó fürdőalkalmat nyújtani, különösen a munkásosztály részére. Az első népfürdő a palota-úti kislakásos telep lakói részére 1913-ban nyílt meg.

Mindössze 8 káddal és 6 zuhannyal rendelkezik. Forgalma óriási. 1927-ben 14.594 esetben használták.¹

További népfürdők létesítése évek hosszú sora óta húzódik, míg végre a székesfőváros az 1929-es költségvetés keretében gondoskodott azok megépítéséről. Eszerint 1929. év folyamán az V., VIII. és IX. kerületben létesítenek új népfürdőt. Rendkívül fontos közegészségügyi szempont szól ezeknek minél szélesebb hálózatban való kiépítése mellett.

Az első székesfővárosi Dunafürdő 1922-ben létesült. Nagy forgalmára való tekintettel azonban hamarosan újabb és újabb Dunafürdőt létesítettek, úgy, hogy jelenleg már 5 községi Dunafürdő van. Ezek összes forgalma 1927-ben 205.037 volt. Az I., III. és V. kerületi Dunafürdő ingyen, míg a két IV. kerületi csekély összegért használható.

EGYÉB NÉPJÓLÉTI INTÉZMÉNYEK

A székesfőváros tanácsa még 1926. év folyamán elhatározta, hogy az újonnan felépítendő bérházaiban anya- és csecsemővédő-, bölcsőde és 3 éven aluli gyermekek részére napköziotthon-intézményeket létesít, még pedig olyképp, hogy ezen intézményeket egymás mellett egyesíti és a működés, valamint vezetés szempontjából az Országos Stefánia Szövetség szervezetébe kapcsolja be. Eleddig hét új városi bérház földszinti helyiségeiben létesült ilyen intézmény s a hálózat további kiépítése is folyamatban van.

Hogy mily nagy szükség van ezen intézmények minél sűrűbb hálózatban való kiépítésére, arra a megdöbbentő csecsemő- és gyermekhalálzási statisztikai kimutatásunk kiáltóan mutat rá. E halálzási arányszám oly magas, hogy a művelt nemzetek között, sajnos, vezetünk.

Az Orsz. Magyar Statisztikai Hivatal kimutatása szerint az egész Csonka országban az elveszültek közül 1 éves koruk előtt meghalt: 1921-ben 19-3%, 1922-ben 19-8%, 1923-ban 18-4%, 1925-ben 16-8%!

Ez átlagban 18-2%-ot, vagyis annyit jelent, hogy hazánkban minden 5-ik, illetve 6-ik újszülött gyermek nem éri meg az egyéves kort!

¹ Szfv. Statisztikai Évk. 1928. XVI. évf. 385. old.

Szörnyű valóság!

Hogyha pedig a halálozások összes számát vesszük országos viszonylatban figyelembe, a következő képet kapjuk:

száz halottra esett	1 éven alul	7 éven alul
1921-ben	28.9%	41.0%
1922-ben	28.5%	38.2%
1923-ban	25.5%	35.4%
1925-ben	27.8%	37.4%

Ha csak egy pillantást vetünk ezekre az elképesztő adatokra, be kell látnunk, hogy nincs az az áldozat, amit sajnálhatnánk, a korai halálozás ily borzalmas számának csökkentésére.

E téren Budapesten rövidesen új hatósági szerv fogja felvenni a küzdelmet, ugyanis szervezés alatt áll az anya- és csecsemővédelemnek budapesti központja, mely a főváros tanácsa és az Országos Stefánia Szövetség közös vezetése alatt fogja intézni a védőintézetek további kiépítését és ügyeit.¹

*

A székesfőváros ezen intézményeken kívül pénzbeli és természetbeni segéllyel támogatta úgy a múltban, mint a jelenben a szűkölködőket.² Igen messze vezetne ezen u. n. nyílt segélyezésnek részletes történeti ismertetése, így csak az utóbbi évek nyílt segélyezését vázoljuk röviden. A pénzbeli és természetbeni segélyezés lebonyolítása a felmerült szükséghez képest az illetékes kerületi elöljáróság útján történik s a következő neme van: pénzbeli segélyezés: rögtöni segély, állandó segély, idegenek segítése, úti segély, stb. (1927. év folyamán 94.17,4 esetben 681.567 P); természetbeni segélyezés: tűzifa-, szén-, élelmiszerkiosztás, népkonyhajegyek, dajkasági segély, ingyen temetések, stb.

Ezenkívül 1921. év december óta az u. n. „*Sipőcz Jenő nyomot-enyhítő akció*” néven ismert akció keretében 1927. év végéig 33.579 P értékben ruha- és pénzbeli segélyben részesítette a főváros a rászorulókat, valamint 1926. évtől kezdődőleg *Ínségakciók* néven a következő akciókat tartotta fenn: polgári konyhákat a középosztálybeliek olcsó ebédell való ellátására; étkeztetési akciókat 3-14 éves óvodás- és iskolás gyermekek és nyomorban lévő felnőttek részére igen mérsékelt áron; tejakciót szoptató anyák, lebetegedni készülő áldott állapotban levők, valamint csecsemők és 3 éven aluli gyermekek részére, az Országos Stefánia Szövetség védőintézeteinek közreműködésével igen kedvezményes áron; csecsemőkelengye-kölcsönzési akciókat, az Országos Stefánia Szövetség védőintézetei útján ezer felszerelés állott rendelkezésre csekély használati díjért; felruházási akciókat, a „Horthy Miklósné felruházás! akció”-val egyesülten, stb.

Az ínségakciók fedezetét a 252/1927. k. gy. sz. határozattal kivetett és behajtott *ínségadó* képezi, melynek kulcsa a jövedelmi adó 8%-ában állapított meg.

KÖZSÉGI KÓRHÁZÜGY

A népjóléti kérdések egyik legfontosabb ága a közegészségügy. Bár szorosan véve nem tartozik a népjóléti feladatok közé, mert mint önálló és külön ügyág halad a tudomány és kultúrkövetelmények szabta útján, de annyira szorosan összefonódik a nép jólétével, hogy kapcsolata révén bátran ide is sorozhatnánk. Feladata: „hogy a társadalmilag együttélő embereket védje és óvja mindazon hátrányoktól, melyek az emberek egészségére és életére ártal-

¹ Bp. szfőváros költségvetése az 1929. évre; 84. old.

² A szföv. Közigazgatási és Statisztikai Évkönyvei figyelemmel tartásával.

masak...” oly viszonyok létesítése, „melyek mellett a népesség szaporodik, a közép-élet-tartam és munkaerő mennél tovább fenntartható, szóval, melyek között az állam mentől több egészséges és munkabíró polgárokat nyer”.¹

IV.

E cél elérésére szolgál a közegészségügynek törvények és rendeletek által való szabályozása; a közegészségügyi közigazgatás; közegészségügyi intézmények és hatósági szervezet útján. A közegészségügy ellátását az 1876. évi XIV. t.-c az egészségügyi törvény szabályozta. Ennek értelmében Budapesten az I. fokú közegészségügyi hatóság a kerületi előljáróság II. fokú pedig a polgármester és a tanács, mely az ügyek vezetését az ezzel megbízott ügyosztálya útján látja el. Működésében támogatja: a közegészségügyi és köztisztasági bizottság. Szakközege és a közegészségügy őre a tisztifőorvos, aki feladatát a tiszti főorvosi hivatal útján látja el.

A kerületi előljárók szakközege és a kerület közegészségügyi őre a kerületi tisztiorvos. Ugyancsak a kerületi előljáróságok közegészségügyének ellátására szolgálnak a hatósági kerületi orvosok, kerületi szülésznök, kerületi állatorvosok, stb.

Nem célunk, hogy Budapest székesfőváros közegészségügyével s annak szervezetével részletesen foglalkozunk, mert minket ehelyütt nem annyira közegészségügyi, mint filantropikus szempontok érdekelnek s feladatunkat mindössze a kórházak és a szegény betegek ellátásának ismertetése képezi. Ehhez képest csak ezt ismertetjük.

A szegény és fizetni képtelen betegek szegénységi bizonyítvány alapján ingyen gyógykezelésben részesülnek, melynek ellátása az illetékes kerületi orvos feladatát képezi rendes rendelési idejükben. Fekvő betegeket pedig az illető kerületi orvos, bejelentésre a beteg lakásán keres fel.

A szegény szülőknek, az illetékes kerületi szülész nő kötelessége ingyenes segédelmet nyújtani.

A szükséges gyógyszereket és gyógyeszközöket, a kerületi orvos utalványa alapján, szintén ingyen kapnak a szegény betegek.

Oly esetben pedig, amikor kórházi gyógykezelés szükséges, a szegény betegek a kórházakba szegénységi bizonyítvány és a kerületi orvos utalványa alapján ingyen vétetnek fel és gyógykezeltetnek. Szegénységi bizonyítványt kórházi felvétel, a kerületi orvos és szülész nő, valamint ingyen gyógyszerek és gyógyeszközök igénybevétele céljából azonban csak azok kaphatnak, akik nem tagjai valamely betegsegélyező pénztárnak. (Társadalombiztosító Intézet, stb.)

A kórházak mindaddig, amíg hely van, kötelesek mindenkit, aki az ápolási díjakat két hétre előre lefizeti vagy a szegénységi bizonyítvány és a kerületi orvos utalványát felmutatja, felvenni.

Hogy az adott esetben hol van hely, a Rókus kórházban levő Központi Ágnyilvántartótól tudhatjuk meg.

1926. év folyamán a kerületi orvosok 7049 fekvő és 12.226 járó beteget, összesen 19.275 beteget kezeltek. 1927. évben összesen 21.517 beteget, ebből kórházba küldtek 1493 beteget.²

¹ Patrúány Gergely: Bp. főváros közegészségi közigazgatása. Lásd: Budapest és környéke, szerk.: Gerlóczy Gy. és Dulácska G. Bp. 1909. II. köt. 390. old.

Id. m. kívül figyelemmel tartottam Szabó Sándor: A közegészségügy c. tanulmányát. Lásd: Negyven éves Budapest. Bp. 1914. 484–523. old.; valamint Scholtz Kornél (szerk.): Az egészség gondozása Magyarországon. Orvosi útmutató. Bp. 1928. c. kézikönyv.

² Szföv. Statiszt. Évkönyv, 1929. XVI. évf. 961. old.

A székesfőváros jelenleg a következő kórházakat tartja fenn:

DUNA-BALPARTI KÓRHÁZAK:

Szent Rókus közkórház

A főváros kórházai között a legrégebb. Első része 1798-ban épült fel. (Részletes történetét lásd a már előadottjaim alapján 220–226. oldalon.) Több hozzáépítés után, 1870-ben, a Stahly-utcai halottsház felépítésével épült fel legújabb része. 1927. év végén ágyainak száma 700 s ugyanez év folyamán 6541 férfi-, 9524 nő-, összesen 16.065 beteget vettek fel.

Két fiókja van. A Kun-utcai fiókkórház 320 ágygal és a Gyöngyössy-úti szülészeti osztály 60 ágygal. Az előbbi a dologház épületében 1881-ben létesült, az utóbbi 1917-ben, egy Gyöngyössy-úti kislakásos bérházban. A Kun-utcai fiókkórház 1927. év folyamán 2344 férfi-és 2319 nő-, összesen 4663 beteget vett fel. A Gyöngyössy-úti szülészeti osztály pedig az újszülöttekkel együtt 2589 lelket.¹

A Központi kórház újjáépítése és kitelepítése évek óta heves vita tárgyát képezi s közelen megoldáshoz jut.

Szent István kórház

1885-ben épült, IX. ker., Gyáli-út 1. sz. alatti telken. Eredetileg a Szent Rókus kórház igazgatása alá tartozott. Befogadóképessége 656 ágyra terjedt. 1927. év végén pedig már 19 épületben 1532 ágygal rendelkezik. Kezeltek ugyanez évfolyamán 8887 férfi- és 11.308 nő-, összesen 20.193 beteget.

A nagy szükségletre való tekintettel 1911-ben kénytelen volt 1. sz. fiókját felállítani a Telepi-utca 17. sz. alatti községi iskola épületében, 310 ágygal. Ma ágyainak száma 285. És kezeltek 1927-ben 1941 férfi- és 2367 nő-, összesen 4308 beteget.

1913-ban nyílt meg a II. sz. fiókja, a 91 ágyas Bakács-téri szülészeti osztály, melynek céljaira az Erdey-féle szanatóriumot vette bérbe a főváros, majd 1917-ben meg is vásárolta. Ma 120 ágygal rendelkezik. 1927. év folyamán 726 férfi- és 3514 nő-, összesen 4240 beteget vett fel.

Budapest székesfőváros Szent László közkórháza

1921-ben e néven egyesítette a székesfőváros az 1894. évben a heveny fertőző betegek részére épült Szent László kórházat és az 1898. évben épült Szent Gellért járványkórházat. IX. kerület, Gyáli-út 5-7. sz. alatti telken fekszik. Több ízben történt kibővítése után, 1927. év végén befogadóképessége 49 épületben 1501 ágyra terjedt. Ugyanez évben felvettek 4939 férfi- és 5666 nő-, összesen 10.505 beteget.

DUNA-JOBBPARTI KÓRHÁZAK:

Régi Szent János kórház

II. kerület, Széna-tér 3. sz. alatti telken fekszik. (Részletes történetét lásd a már elmondottjaim alapján, 218-220. oldalon.) Újjáépítése 1869-ben történt. Jelenleg 174 ágygal rendelkezik. Kizárólag bőr- és nemibetegek gyógykezelésével foglalkozik. 1927. év folyamán 57 férfi- és 1588 nő-, összesen 1645 beteget vettek fel.

Új Szent János kórház

A Svábhegy tövében, I. kerület, Városmajor-utca 90. sz. alatti telken (jelenleg Hieronimy-út 1. sz.), 1895-ben kezdték meg pavillonrendszerű építkezését. 1898 augusztusában

¹ Az itt következő kórházak forgalmi viszonyaira vonatkozó statisztikai adatok a hiv. Szföv. Statisztika Évkönyv táblázataiból valók.

nyílt meg 425 ágygal, a báró Wodiáner Alberttől elnevezett szegény betegek üdülőháza pedig 1905-ben.

Ma 30 pavillonja van. Ágyainak száma 1980. 1927. évfolyamán 7594 férfi-és 10.450nő-, összesen 18.044 beteget vettek fel.

Szent Margit kórház

III. kerület, Bécsi-út 132. sz. alatti telken fekszik. 1897. év november 1-én kezdte meg működését 60 ágygal. Alapját a Szent János vitézek által alapított „Szentlélek”-ről elnevezett kórházak egyike képezte, melyet a székesfőváros 1872-ben 40 ágygal vett át s 1897-ben a kórház-higiéniái szempontoknak megfelelően újjáépített.¹ Jelenleg 3 épületben 140 ágygal rendelkezik. 1927. év folyamán 1001 férfi- és 1517 nő-, összesen 2518 beteget vettek fel.

A kórházakhoz kell még sorolnunk a Székesfővárosi Szeretothon, valamint az Erzsébet Szeretetház kórházi osztályát, melyek közül az előbbi 67 ágygal, utóbbi 551 ágygal rendelkezik. Kezelték pedig az 1927. év folyamán a Székesfővárosi Szeretothon kórházi osztálya 29 férfi- és 106 nő-, összesen 135 beteget, az Erzsébet Szeretetház kórházi osztálya 322 férfi- és 609 nő-, összesen 931 beteget.

A székesfővárosi községi kórházainak befogadóképessége 1927. év végén 7430 ágyszám s felvettek összesen 34.813 férfi- és 51.025 nő-, összesen 85.838 beteget. A bejáró betegek száma pedig 98.686 volt.

A felvett betegek közül meghalt 3276 férfi- és 3135 nő-, összesen 6411 beteg.

Budapesten pedig az összes kórházak és gyógyintézetek befogadóképessége 16.180 ágyszám. Felvettek 81.081 férfi- és 99.220 nő-, összesen 180.301 beteget. Ezek közül meghalt 4961 férfi- és 4539 nő-, összesen 9500 beteg. Járó betegek száma összesen 1,076.627 volt.

Nem tartoznak a kórházakhoz és így ismertetésünk tárgyai nem is volnának a székesfővárosi

TÜDŐBETEGGONDOZÓ INTÉZETEK,

de annyira fontos közegészségügyi és szociális feladatot látnak el, hogy ismertetését nem mellőzhetem.

A székesfővárosi tüdőbeteg gondozó intézetek hálózatának kiépítése Bárczy István dr., a székesfőváros egykori nagyérdemű polgármesterének nevéhez fűződik. Kezdeményezésére határozta el a székesfővárosi törvényhatósági bizottsága, hogy a tüdővész elleni küzdelem megvalósítására, kerületenként tüdőbeteg gondozó intézeteket állít fel.²

Ezen intézetek célja küzdeni a legpusztítóbb népbetegség: a tuberkulózis ellen, még pedig a prophylaxis, a megelőzés, elhárítás alapján.

Hazánk tuberkulóziselleni küzdelmének egyik leghivatottabb és nagyérdemű harcosa Parassin József dr., a tüdő-tuberkulotikus betegeket betegségük foka szerint három csoportba osztotta: az első csoportba tartoznak a betegségük kezdetén levők, sanatóriumi kezelésre alkalmasok; a második csoportba a még munkaképes és dolgozó, de már erősen fertőző, előrehaladottabb állapotban lévő tüdőbetegek; az utolsó csoportba a már munkaképtelenek, az ágyban fekvők, akik már szinte valamennyien kórházi ápolást igényelnek.

¹ Irsai Artúr (szerk.): Dolgozatok a Szt. Margit kórháznak 10 éves fennállása alkalmából. Bp. 1907.; előszóban.

² Parassin József: A székesfővárosi közp. tüdőbeteg gondozó intézete. Bp. 1918.; 5. old.

„Ezek mind az otthon körében élnek és többé-kevésbé már mind erős terjesztői a betegség fertőzéseknek.”

„E két utóbbi csoport fertőzésétől védeni a családot, óvni a közeli és távolabbi környezetet, a legfontosabb cél. Ezekről gondoskodni, ezek ellen védelmet biztosítani, a legfontosabb szociális feladat.”

„De a hozzátartozókat csak úgy tudjuk a súlyos tüdőbetegek fertőzésétől megmenteni, ha gondozzuk őket, ha gondozzuk egyszersmind a betegeket is. Az az intézmény, mely ezeket a feladatokat vállalja és megoldani is tudja, mely a különleges prophylaktikus céloknak ennyire szolgálatában áll: az a tüdőbeteg gondozó intézet.”

„A tüdőbeteg gondozó intézet nem egyszerű orvosi rendelőintézet, hanem a nagy népesség külső okainak, terjedése jellegének megfelelő szociális pillérek nyugvó alkotás.”¹

E cél érdekében munkaprogramjuk: az önként jelentkező, vagy felkutatott betegek vizsgálata. A betegség megállapítása és gyógykezelése. Súlyosabb betegek kórházba való beutalása. A betegnek és az egészséges környezetének kioktatása az egymásközi viszonyra, a fertőzés további terjedésének megakadályozására. Felvilágosító, propaganda előadás, tanácsadás. Szociális gondozó tevékenység a gondozónővérek által, szükség esetén támogatás stb. Legfontosabb vezérelv a betegséget megelőzni, elhárítani. Ehhez képest nemcsak a betegre, hanem családjára, környezetére is kiterjed az intézet gondozó, felvilágosító, kutató tevékenysége. Az esetleges fertőzés megakadályozására, illetőleg a már fertőzöttek kikutatására és kezelésbe vonására.

„A tuberkulózis szociálpathológiai szempontból tömegjelenség és csakis így szemlélhető, miért is ellene csak nagyvonalú, átfogó prophylaxissal léphetünk fel eredményesen”, – mondja Szécsi Ernő, székesfővárosi tisztiorvos, mely egyedül helyes felfogást képviseli Parassin József, a tüdőbeteg gondozó intézetek központi igazgatója² s a tüdőbeteg gondozó intézetek működése minden irányban e felfogás szolgálatában áll.³

Budapesten az 1920-25. év átlagában a halálozások 19.2%-át tuberkulózis okozta⁴ s csak az úgynevezett tüdőcsúcshurutosok száma 1920-ban Budapesten pedig 39.315 volt (Orsz. M. St. Hiv.). E számarányunkkal a művelt nyugati államok között vezetünk s legjobban mutat rá súlyos gazdasági és szociális helyzetünkre, lévén a tuberkulózis és különösen a tüdőtuberkulózis a rossz anyagi viszonyok, a ki nem elégitó táplálkozás, a túlszűfolt lakás és egyéb, az egészséges élet lehetősége által követelt szükségletek hiányának, a tudatlanság s az ezzel karöltve járó tisztátalanság, fertőződés betegsége.

A székesfőváros, felismerve a tuberkulózis elleni küzdelem nagy jelentőségét, 1914. év folyamán határozta el tüdőbeteg gondozó intézetei hálózatának kiépítését. Így épült fel VI. kerület, Dévai-utca 15 sz. alatt a Központi Tüdőbeteg gondozó Intézet, mely a tüdőbeteg gondozás adminisztratív és szervező központja, majd 1917-ben folytatta a főváros e hálózat kiépítését, így nevezetesen III. kerület, Szentendrei-ut 2. sz. alatt és a X. kerület, Mázsa-tér 5. sz. alatt létesített tüdőbeteg gondozó intézetet. 1920-ban pedig az állam tulajdonában lévő VIII. kerület, Kistemplom-utca 6. sz. alatt levő intézetet vette át saját kezelésébe.⁵

1927-ben újabb két intézettel bővült a hálózat, melyek a IX. kerület, Mester-utca 33-35.

¹ Parassin: id. m. 3. old.

² Szécsi Ernő: A szfv. V. ker. Népháza a tuberkulózis elleni küzdelem munkájában. Bp. 1925.; 4. old.

³ Parassin hozzászólása a „Tuberkulózis védekezés eszközei” c. vitaelőadásához, az 1926. évi közegészségi orsz. értekezleten. Lásd: Parassin J. és Gortvay György (szerk.): Közegészségügyi feladataink. Budapest, 1927.; 231. és köv. old.

⁴ Scholtz Kornél (szerk.): Az egészség gondozása Magyarországon, Orvosi útmutató. Bp. 1928.; 120. old.

⁵ Parassin József: Tüdőbeteg gondozó intézetek. Lásd: Szilágyi S. (szerk.): Nagy Budapest. Bp. 1927.; 142. és köv. old.

sz. alatti bérházban, valamint az I. kerület, Pauler-utca 22. sz. alatt létesültek. Utóbbit a József Ferenc királyi herceg tüdőbeteg gondozó egyesülettől vette át a főváros.¹

További intézetek létesítése folyamatban van, még pedig legközelebb a legsűrűbben lakott VII. kerületben fog két intézetet is létesíteni a főváros, még pedig a Rónai-utcai városi bérházban, valamint a Dohány-utcában, nemibeteg-rendelő és házassági tanácsadóval kapcsolatosan.²

Hogy mily nagy szükség van ezekre az intézményekre s további terjeszkedésére, mi sem bizonyítja jobban, mint a forgalmi kimutatása, melyből megtudjuk, hogy a Dévai-utcai központ, a III., VIII. és X. kerületi intézetek az 1927. év folyamán összesen 135.173 régi beteget és 10.689 új beteget kezeltek.³

*

Az elmondottakból láthatjuk, hogy a székesfőváros a szükségben levő, valamint beteg szegényeiről a szegényügy és közegészségügy keretein belül, a gyengébb anyagi viszonyok között levők szociális helyzetének javítása végett pedig szűkebb értelemben vett népjóléti tevékenységével a fejlődés folyamán miképp gondoskodott, illetőleg törekedett gondoskodni.

E gondoskodásában a hazai városaink között – egyes eseteket kivéve – mindig előljárt s hogy az 100%-ig mégsem lehetett kielégítő, nem egészen a főváros hibája, hanem az országos szociálpolitikai rendszerünk hiányában keresendő.

Mert hiába gondoskodna legszebben is a főváros a szegénységbe jutottak akár nyílt, akár zártrendszerű segélyezéséről, ez sohasem lehet elégséges s nem vezethet célhoz, ha: 1. nem országos ez a gondoskodás, ha 2. és főképp a szegénységet termelő okok országos törekvésű megelőzésével nem kapcsolatos.

A szegényügy, valamint a népjóléti tevékenység a székesfőváros szociális politikájának csak egy része. S minél fejlettebb az utóbbi, főképp az állam intézményes szociálpolitikájának széles kiépítése, különösen a szociális biztosítás minden ágának teljes kiépítésével, annál inkább csökken a községi szegényügy és a népjóléti gondoskodás feladata, mely csak a már meglévő bajt konstatálhatja s enyhítheti, de megoldást végeredményben nem ad.

A jövő útja nem a megalázó segélyezés, amely mindig csak egy bekövetkezett bajt enyhít, hanem a szélesebbkörű szociális gondozás és intézményes törvénybe lefektetett országos szociálpolitika, mely az okok érvényesülését előzi meg és nem az okozatokat gyógykezeleli.

A szegényügy mai országos kezelése, valamint a szűkebb értelemben vett népjóléti gondoskodás, már alapjában véve sem lehet kielégítő, egyrészt, mert nem a jog, hanem a humanitás alapján áll s nem ismer el kötelezettséget, másrészt kegyeket osztogat, ha nyújt s nemcsak már ezáltal is megalázó, hanem a közsegítség nyújtásával egyenesen megfosztja a segélyezettéket polgári jogainak teljes élvezetétől, amennyiben a közsegélyezett politikai jogaitól s annak gyakorlásától teljes mértékben elesik. A segítségnyújtásnak ez a mélyen lealázó módja nemcsak teljes mértékben elavult, nem elégséges és célra nem vezető, mert hiszen a szegénységet fenntartja, hanem ellenkezik a társadalmi szolidaritás és társadalmi ethika eszméjével is.

Közkeletű felfogás, hogy szegénység mindig volt és mindig lesz.

Ezzel szemben kevesen, de mégis vagyunk, akik e baljós felfogásnak nekiszegezzük

¹ Szföv. Közigazg. Évk. 1928. XVI. évi. 230. old.

² Budapest székesfőváros költségvetése az 1929. évre; 91. old.

³ Szföv. Statisztikai Évk. 1928. XVI. évf. 381. old.

optimizmusunkat s a társadalmi szolidaritás és ethika eszméje alapján hitteljeseen valljuk, hogy szegénység, ha mindig volt is, nem mindig lesz.

A szegénység, mint társadalmi tünet igenis kiküszöbölhető. S különösen, ha annak legalsóbb fokát, a nyomorúságot nézzük, mely a legnagyobb pusztítást éppen a társadalom legártatlanabb rétegében, a gyermekek között végzi, állj-t! kell kiáltanunk.

A tuberkulózis, a gyermekhalandóság, az öngyilkosság, a bűnözés, a prostitúció, az erkölcsi érzés süllyedése, a tudatlanság és az ezzel párosult betegségek, a társadalmi forrongások, stb., stb., mind-mind a szegénység közvetlen következménye.

S ha mindezek ellen küzdeni akarunk, a legelső kötelesség és erkölcsi parancs: a szegénység és előidéző okai ellen küzdeni. Még pedig törvényhozási úton. S itt veszi át szerepét a filantrópiától – az országos és törvényhozási úton jogszerűen biztosított intézményes szociálpolitika, mely a szegénység s annak következményeinek egyedüli orvosszere. Hivatása pedig, hogy kivétel nélkül, az államilag szervezett társadalom minden egyes tagját a társadalmi munkaközösségben résztvevő tagságánál fogva, születése pillanatától kezdve egészen a sírba tételéig, az élet minden vonatkozásaiban, úgy gazdasági, mint kulturális, erkölcsi, stb. tekintetben gondoskodólag és védőleg végigkísérje. Egészséges gazdaságpolitika mellett kiépített, a szociális biztosítás és védelem minden ágazatát felölelő intézményes szociálpolitika tehát a jövő útja, melynek hazánkban, sajnos, csak a kezdet kezdetén vagyunk, de melyre, hála Istennek – ráléptünk.